Қишлоқ ҳақиқати

1993 йил 5 июнь
ШАНБА
№ 64 (5.506).
НАРХИ 10 СЎМ.

Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-сиёсий газетаси • 1974 йил 1 январдан чиқа бошлаган

Истиқлол фидойилари

СЕРҲОСИЯТ «ЮЛДУЗ»

Жарқўрғон туманидаги Тўхта Шобуров номли жамоа хўжалигида бултур илк бор қарийб юз гектар майдонга ўрта толали «Юлдуз» нав чигити экилди. Жума Ҳожиев бошлиқ бригада аъзолари ҳеч иккиланмасдан 64 гектар майдонга шу нав уруғини қададилар. Бўлак бригадалар баҳор серёғин келиб, 500 гектар майдонга чигит қайта экилган йилда бу ёғи қандай бўларкин, деб иккиландилар ҳам. Лекин Жума ака экишдан тортиб ишлов бериш, озиқлантириш, суғоришни мутахассисларнинг маслаҳат ва тавсиялари асосида ташкил этди. Бир метрда беш-олтита ниҳол қолдирилди. Йиллик меъёрдаги минерал ўғитни икки марта эмас, уч карра бўлиб беришди. Жўяклар оралиғи бирмунча қисқартирилди. Суғориш муддати кескин камайди.

Июннинг бешинчи куни ғўза нишона гул кўрсатди, бригада режани ҳар йилдагидан барвақт, хўжаликда биринчи бўлиб уддалади. Муҳими, ипак пахта сингари ҳар уч-тўрт кунда далага кириб, битта-иккита чаноқдаги пахтани теришдан қутилдилар, учинчи теримдаёқ далалар ҳосилдан асосан тоза бўлди. Натижачи? Жума ака, механизатор Тоғайназар Хўжамқулов, жамоанинг етмиш нафар аъзоси беҳад хурсанд бўлишди. Режадаги 33,7 ўрнига 48,6 центнердан хирмон кўтарилди. Об-ҳаво мураккаб келган йилда гектаридан режадагидан 15 центнердан зиёд ҳосил олиш осон эмас. 4 миллион 791 минг сўм ўрнига 7 миллион 842 минг сўм даромад қилинди. Бригада аъзоларига ойлик маошдан ташқари 3 миллион 48 минг сўм қўшимча ҳақ тақсимланди. Ҳар бир колхозчининг йиллик даромади 62 минг сўмдан тушди.

Бу йил Жума Ҳожиев бошлиқ бригада билан бирга яна ўн уч бригадада жами 600 гектар майдонда «Юлдуз», 300 гектарда Наманган-77, 300 гектарда Термиз-24 нав пахта етиштирилмоқда. Хўжалик деҳқонлари жорий йилда ҳар учала нав уруғини кўпайтириш билан шуғулланадилар.

Жума Ҳожиев ўз бригадасида ғўза парваришига бошқош бўлишдан ташқари «Юлдуз»ни биринчи марта парваришлаётган жамоаларга яқин маслаҳатгўй. Бригада далаларида бўлиб, бултур мўл ҳосил етиштирилганлиги фидокорона меҳнатдан эканлигига яна бир карра ишондик. Механизатор Тоғайназар Хўжамқулов ниҳолларга меҳр улашаяпти. Хотин-қизлар ғўза яганаси билан машғул. Саркор дала бошида бошқаларнинг ишини мунтазам кузатмоқда. Сифатли парвариш қилинаётган ниҳолларда тўрт-бешгадан чинбарг чиққан, ҳадемай ғўза шоналайди.

— Бугун-эрта яганалашни тугатамиз, — дейди бригадир. — Экин ривожи яхши. Ўтган йили шу пайтда яганага қўл бормасдан турган эди. Ниҳоллар чақалоқлик чилласидан чиқаяпти. Яганадан сўнг озуқа бериб, кетидан жўякларга сув тараймиз. Дастлаб гектарига 150 килограммдан азот, 100 килограммдан аммофос берамиз. Буни тажрибада синаб кўрганмиз, натижаси кўнгилдагидек. Озиқлантиришни узоғи билан бешинчи июлгача тамомлаш керак.

— Бултур гектаридан 48,6 центнердан ҳосил олинибди. Бунга баъзилар ишонмаслиги мумкин...

— Қўшиб ёзиш... демоқчисиз-да. Йўқ, агар ҳаво инжиқлик қилмаса, «Юлдуз» учун эллик центнер чўт эмас. Бундай дейишга ишонч бор. Биринчидан, ғўза энг пастки табақадан ҳосил олади. Учини чилпишдан кейин ҳосил бўладиган «шапка»нинг ўзидаги кўсак бундайроқ бригада режасини бажаришга етади. Буни нав муаллифлари Қашқадарё вилояти хўжаликларида синаб, исботлашган. Ҳосил эрта пишади. Бир центнер пахтадан 38 килограммгача тола чиқаяпти. Қайта ишловчилар фикрича, толанинг чигитдан ажралиши ҳам осон кўчар экан. Деҳқонга худди шундай нав керак-да.

Ўтган йили май охирида ғалладан бўшаган 70 гектар ерга «Юлдуз» уруғи экилиб, 180 тонна пахта олинди. Бу қарийб эллик тонна тола дегани. Агар бир тоннаси 600 минг сўмдан сотилса, 30 миллион сўм даромад келтиради. Ҳалиги майдондан 250 тонна дон олинган. Бир килограмми саккиз сўмдан сотилиб, 2 миллион сўм даромад берган. Шу боис жорий йилда ҳам дондан бўшайдиган 80 гектарга «Юлдуз» уруғини экиб, пахта етиштириш мўлжалланяпти.

Хўжалик деҳқонларининг руҳи тетик, кайфияти кўтаринки, 21 та пахтачилик бригадасида механизаторлар 34 та чопиқ тракторини тонгдан шомгача ишлатишмоқда. Бугун-эрта 1100 гектар майдондаги ниҳолларга дастлабки ишлов бериш ниҳоясига етади. 1,5 минг колхозчи ипак қурти боқишдан ташқари қарийб етти юз гектар майдондаги ғўзани яганадан чиқарди. Хўжаликда беш кишидан иборат сифат комиссияси фаолият кўрсатмоқда. Улар бригадаларда барча юмушларнинг ўз вақтида, сифатли бажарилишини назорат қилишиб, ҳар ўн кунда илғорларни моддий рағбатлантиришга тавсия этадилар, оқсаётганларга танбеҳ беришади.

Май ойининг биринчи ўн кунлигида Йўлдош Тошпўлатов бошлиқ жамоа меҳнати ҳаммага маъқул бўлди. Бригада аъзолари бултур 62 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 35,4 ўрнига 49,3 центнердан хирмон кўтаришган. Бу йилги ният ҳам қутлуғ. Барча майдонда ягана ўтказилиб, бегона ўтдан тозаланди. Механизатор Хўжақул Холиқов ҳадемай биринчи озуқа беришга киришади. Бундан ташқари, бригада аъзолари 42 қути ипак қуртини парвариш қилишаяпти. Ҳар қутисидан ўртача 55 килограммдан кумуш тола топширишмоқчи. Беш минг сўм мукофот ана шу бригадага берилди. Оқтепа участкасидаги Амир Холбоев бошлиқ бригада ҳам агротехник тадбирларни сифатли ўтказишга алоҳида эътибор бераяпти.

— Пахта эл маъмурчилиги эканлигини таърифлашга ҳожат йўқ, — дейди хўжалик бошқаруви раиси Нурхон Хўжанов.— Бултурги пахтамиз толаси тўлиқ сотилса, 300 миллион сўм даромад бўлади. Йил якунига кўра асосий иш ҳақига қўшимча тарзда 64 миллион сўм пул улашдик. Толанинг туриб қолиши фақат эҳтиёт қисмлар харид қилишга, ойлик маошни ўз вақтида бериб боришга халал бермоқда. Ёқилғи-мойлов материаллари муаммоси ҳал бўлди ҳисоб. Далада ишлаётганларнинг меҳнат меъёрини озайтириб, иш ҳақини оширдик. Механизатор бир кунда уч гектар майдонга ишлов берса, 4-разряд бўйича 206 сўм, 0,15 гектар ғўзасини ягана қилган колхозчига 189 сўм тўланаяпти.

Тўхта Шобуров номли жамоа хўжалиги илгари «Социализм» деб юритиларди. Моҳир ташкилотчи, тадбиркор инсон Тўхта ака хўжаликка ўн тўрт йил раҳбарлик қилган. Ўшанда Жарқўрғон туманида эмас, балки Сурхондарёда ҳам илғорлардан ҳисобланар, пахтадан юқори ҳосил етиштириш ва қисқа муддатда йиғиштириб олиш ташаббускорларидан бири эди. Бугун хўжаликка ёш, ғайратли, уддабурон йигит Нурхон Хўжанов раҳбарлик қилаётир. Устоз ўгитларини амалга ошираётган раис кам бўлмаяпти. Хўжалик қадди ростланиб, шуҳрати тикланаяпти. Жорий йилда деҳқонлар 3600 тонна ўрнига 5 минг тонна оқ олтин етиштиришга бел боғлашган.

Б. КЕНЖАБОЕВ,
«Қишлоқ ҳақиқати» мухбири.

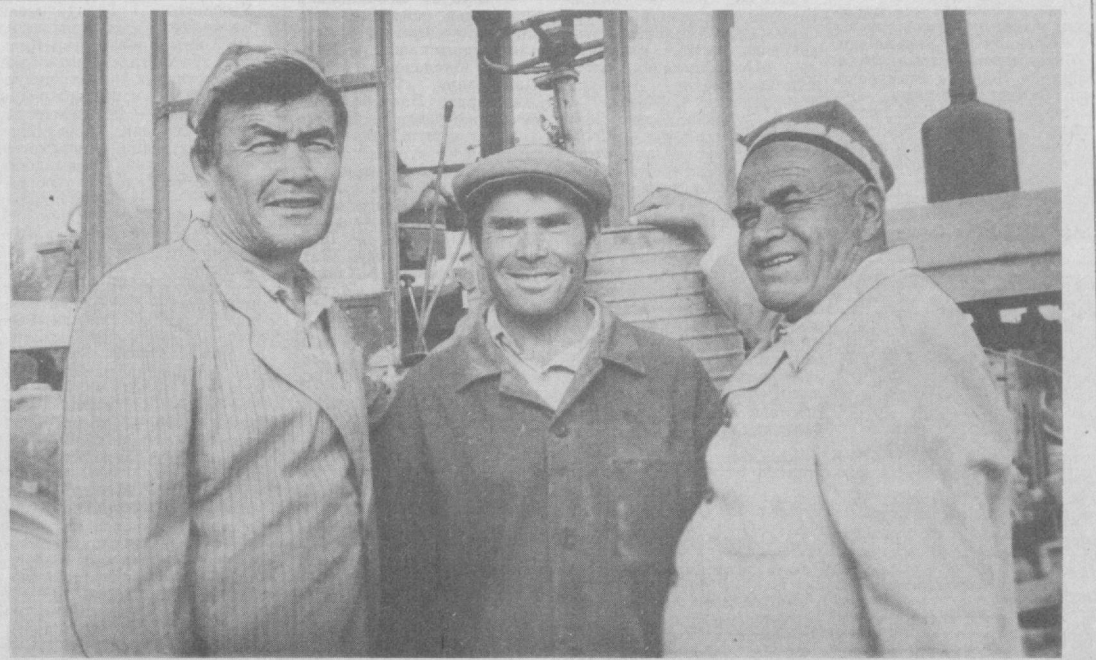

Ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида муаммолар болалаб, улар ўз ечимини кутаётган бир даврда баъзилар: «Мадҳиябозликка ўрин борми?», дейишлари мумкин. Аммо йил — ўн икки ойни астойдил заҳмат билан ўтказадиган меҳнат кишисини, жилла қурса, бир оғиз ширин сўз айтиб, кўнглини кўтариш ҳам қарз, ҳам фарз. Ҳамма нарсанинг ўз меъёри, вақти-соати бор. Қолаверса, биз деҳқонни томири-томирига, тақдири-тақдирига туташ она заминдан узиб олиб, ҳавойи кўкларга чиқариб қўйиш ниятимиз йўқ. Меҳнат аҳлига эҳтиром қадим-қадимдан устивор. Ўзбекона қадриятларимизнинг таомили ҳам шундай!

Бухоро вилоятининг Ғиждувон туманидаги Абдухолик Ғиждувоний номли жамоа хўжалигида довруғи довон ошган уста пахтакор бор. Бугун рўзномамиз саҳифаси орқали уни таништириш мавриди келди. Содиқ ака Латипов «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган пахтакор», вилоят Кенгашининг ноиби. 23 йилдирки, бригадага моҳирона етакчилик қилиб келмоқда.

Бу йил у бошлиқ жамоа аъзолари 50 гектар ерда деҳқончилик қилишиб, ҳосилдорликни гектарига 60 центнерга етказишга аҳд қилишган. Улуғларнинг нияти ҳам улуғ бўлади, деган гапда ҳикмат кўп.

СУРАТДА: механизатор Бобомурод Обидов (чапдан), сувчи Ориф Истамов ва бригада саркори Содиқ Латиповларни кўриб турибсиз. Уларнинг кайфияти аъло. Бу дала ишларининг ҳам аълолигига бир ишора эмасми!

Ҳ. ҚУРБОНОВ олган сурат.

ШОНАЛАР МАРЖОНИ

Қурбон Чориев бошлиқ бригада далалари қишлоққа туташ. Экин майдонлари кўриқ массивида жойлашган бўлиб, бу ерларда дастлаб бошоқли дон етиштирилларди. 17 йилдирки, чигит қадалиб, ғўза парваришланмоқда. Қашқадарёнинг қуйи ўзани бўлган Қамаши дарёси шу ердан оқиб ўтади. Майдонларнинг тупроғи серунум.

Жамоа деҳқонлари республикамиз мустақиллигининг иккинчи баҳорида 58 гектар майдонга чигит экиб, ҳар гектар ердан 26 центнер ўрнига 35 центнердан ҳосил етиштириш ниятида фидокорона меҳнат қилмоқдалар. Бригада аъзолари деҳқончилик учун об-ҳаво бирмунча ноқулай келган бу йилги шароитда тадбиркорлик намуналарини кўрсатишиб, агротехника қоидаларига тўла риоя қилишиб, ғўза парваришини кун сайин қизитмоқдалар.

Ўрта бўйли, буғдой ранг, юзидан ғайрат-шижоат ёғилиб турган Қурбон ака 23 йилдан буён бригадага етакчилик қилиб келади. У оддий механизаторликдан бригадирликгача кўтарилди. Ҳайдов, чопиқ, пахта териш машиналарини бошқариб катта тажриба орттирган. Деҳқончилик илмининг билимдони—миришкорга бригаданинг ҳар қарич ери яхши таниш. У бригадирман деб ўтирмайди. Одамлар билан бирга ишлаб кетаверади. Жамоа йиллик топшириқларини доимо уддалаб келмоқда. Улар бултур ҳам ҳар гектар ердан қарийб 38 центнердан чўл дурдонаси етиштирган эдилар. Йилдан-йилга меҳнат унумдорлиги ортиб, маҳсулот таннархи арзонлашмоқда. Бу деҳқонларнинг яхши ҳаёт кечиришига имкон туғдирмоқда.

Экиш мавсумини эрта якунлаган бригада аҳли шу кунларда кўзланган маррага лойиқ ҳосил етиштириш учун астойдил ҳаракат қилмоқда. Иш юксак агротехника қоидаларига мувофиқ олиб борилмоқда. Қадалган уруғлик ҳам саралаб танланди. Барча карталарга серҳосил ва эртапишар «Термиз-16» нав чигити қадалди.

Ҳозир дала ишларида 38 киши қатнашмоқда. Ҳукм Номозова, Феруза Оролова, Бувиҳол Бобоева, Инобат Қурбонова, Бувигул Хўжаназарова ва Фазилат Намозова каби чопиқчилар пешқадамлик қилишаяпти. Ҳар бир туп ниҳол меҳр билан парваришланмоқда.

Парваришда механизатор Қодир Намозов ҳам алоҳида жонбозлик кўрсатмоқда. У 20 йилдан буён шу касбни эъзозлаб келади. Ерга уруғлик қадашдан тортиб то ғўзага ишлов бериш, ҳосилни техника ёрдамида териб олиш, уни қабул пунктларига етказиб беришгача фаол иштирок этади. Тажрибали механизатор айни кунларда ниҳолларга иккинчи ишлов беришни тугаллади. Биринчи культивация билан бирга гектарига 300 килограммдан минерал ўғит солинди. Иккинчи ишлов пайтида маҳаллий ўғит билан озиқлантирилмоқда. Шу боис ғўзаларнинг ривожи яхши. Улар шоналай бошлади.

— Ғўза парвариши ҳал қилувчи босқичга кирди, — дейди Касби районидаги Темир Малик номли ширкат хўжалиги бригадири Қурбон Чориев. — Шу боис бутун эътиборни парваришга қаратмоқдамиз. Далада ишлаётганлар учун имкони борича шарт-шароит яратдик. Дала шийпони баҳово ерда жойлашган. Теварак-атрофда турли хил мевали дарахтлар мавжуд. Тушлик овқат учун сабзавот экинлари қадалган. Эндиги асосий вазифа мўлжалимиздаги ҳосилни тўплаб, йилни ёруғ юз билан якунлашдир. Бунинг учун барча чора-тадбирлардан оқилона фойдаланилмоқда.

Жўра ЮСУПОВ.

ҚЎШИМЧА ҲАҚ ТЎЛАНМОҚДА

● Риштон туманига қарашли Алишер Навоий номидаги жамоа хўжалигида деҳқонларга қўшимча иш ҳақи тўлаш жорий этилди.

Аввало, мазкур хўжаликда энг кам маош миқдори тўрт минг сўм қилиб белгиланди. Эндиликда ғўза қатор ораларига ишлов берувчи механизатор кунлик иш нормасини 1,25 баравар адо этса, ортиқча бажарган иши учун 50 фоиз, 1,5 баравардан оширса, юз фоиз миқдорида қўшимча маош олади.

Даладаги кўчатларни сақлаб қолиш асосан механизаторларга боғлиқ. Бу борада ҳам алоҳида рағбатлантириш усули йўлга қўйилди. Агар механизатор ишлов мавсуми охирида 90 фоиз ғўза кўчатини сақлаб қолса — 7 минг, 85 фоизини сақлаб қолса — 5 минг сўм билан тақдирланади.

ЯНГИ НАВ МАЪҚУЛ ТУШДИ

● Бухоро олимлари яратган «Бухоро-6» ғўза нави серҳосиллиги, сувсизликка чидамлилиги билан Қорақалпоғистонлик пахтакорлар эътиборини тортди. Бу йил бир қанча хўжаликларда ана шу нав уруғи экилди. Бир текис бўй чўзаётган ниҳоллар парваришида ҳам бухороликлар тажрибасига таянилмоқда. Шу мақсадда Қорақалпоғистон пахтакорларининг вакиллари Бухорога келди. Улар икки кун мобайнида вилоят хўжаликлари далаларида бўлиб, омилкор деҳқонлар, янги навни яратган олимлар билан суҳбатлашди. Уларга тегишли тавсиялар берилди.

(ЎзА).

ИЛҒОРЛАР РАҒБАТЛАНТИРИЛДИ

Пешку туманидаги Навоий номли жамоа хўжалиги бошқаруви ва касаба уюшмаси қўмитаси бу йилги серташвиш баҳор кунларида чигит экиш мавсумида фаол иштирок этган илғор механизаторларни рағбатлантирди. Улар орасида Насулла Абдуллаев, Мубин Қобилов, Худойберди Бозоров, Эркин Раҳимов, Тоҳир Баҳронов ва бошқалар бор.

Айни кунларда хўжалик далаларида ёш ниҳолларга ишлов бериш қизғин бормоқда. Бу моҳир механизаторлар ғўза қатор ораларини юмшатиб, озиқлантиришда ҳам бошқаларга ўрнак бўлмоқдалар.

С. ҚОДИРОВ.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ

«СОҒЛОМ АВЛОД УЧУН» ҲУКУМАТГА ҚАРАШЛИ БЎЛМАГАН ХАЛҚАРО ХАЙРИЯ ЖАМҒАРМАСИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Соғлом авлод учун» ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро хайрия жамғармасини тузиш тўғрисида»ги 1993 йил 23 апрель фармонини бажариш юзасидан Вазирлар маҳкамаси қарор қилади:

1. «Соғлом авлод учун» ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро хайрия жамғармасининг низоми тасдиқлансин.

2. Жамғарма ташкилот комитетининг таркиби иловага мувофиқ тасдиқлансин.

Ташкилот комитети икки ҳафта муддатда:

жамғарма низомномасини ишлаб чиқсин ва жамғарма қатнашчилари конференциясида қабул қилсин;

жамғарма бошқаруви ва маъмуриятини тузсин.

3. Қуйидаги ишларга ҳар томонлама кўмаклашиш «Соғлом авлод учун» жамғармасининг асосий вазифалари, деб ҳисоблансин:

туғруққа кўмаклашувчи ва болалар муассасаларининг моддий-техникавий базасини мустаҳкамлаш, уларни замонавий асбоблар билан жиҳозлаш, янги самарали муолажа воситалари билан таъминлаш;

жамоатчилик ва давлат тузилмаларининг Ўзбекистон аҳолиси келгуси авлодлари генетик фондини жаҳон тажрибасини ҳисобга олган ҳолда яхшилашга қаратилган куч-ғайратларини мувофиқлаштириш;

Ўзбекистон Республикасида ёш авлодни соғломлаштириш миллий дастурининг она ва бола саломатлигини муҳофаза қилиш қисмини амалга ошириш;

оналик ва болаликни муҳофаза қилиш ишида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш ва чуқурлаштириш.

4. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги «Соғлом авлод учун» жамғармасининг ишини ташкил этишда фаол иштирок этсин. Шу йил 1 июлга қадар жамғарма ҳамда унинг республика барча минтақаларидаги филиалларини ташкил этишда ҳамда уларнинг фаолиятида вилоят соғлиқни сақлаш бўлимлари, педиатрия илмий тадқиқот институти, акушерлик ва гинекология илмий тадқиқот институтининг иштирокига доир таклифларни ишлаб чиқсин.

5. «Соғлом авлод учун» хайрия жамғармасига Вазирлар маҳкамасининг заҳира жамғармасидан 1 миллиард сўм ажратилсин. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат комитетлари, концернлари, корхоналари, хўжаликлари ва ташкилотлари жамғарманинг низомдаги вазифаларини бажаришга доир фаолиятига амалий ёрдам берсинлар. Бу иш ҳар бир раҳбар ва ижрочининг ватанпарварлик бурчи деб ҳисоблансин.

6. Республикада оналик ва болаликни муҳофаза қилиш муаммолари муҳим аҳамиятга моликлигини ва жамғарманинг юксак ижтимоий мақомини эътиборга олиб, жамғарма филиалларини ташкил этишга ва фаолиятига бевосита раҳбарлик қилиш Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри раҳбарларининг фахрли вазифаси деб ҳисоблансин.

7. Белгилаб қўйилсинки, жамғарма ўз низомида кўзда тутилган мақсадлар ва вазифаларга тўла мос келадиган фаолият йўналишлари бўйича:

Ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланишга ҳақлидир;

солиқлар, давлат, божхона тўловлари ҳамда давлат бюджетига ўтказиладиган бошқа йиғимларни тўлашдан озод этилади.

8. Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги халқаро алоқаларни амалга оширишда, хориждаги шундай жамғармалар ва бошқа турдош ташкилотлар билан алоқа ўрнатишда, ЮНИСЕФ, Қизил хоч, БМТ миссияси ва бошқа халқаро ваколатхоналар билан битимлар тузишда «Соғлом авлод учун» жамғармасига ҳар томонлама ёрдам берсин.

9. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимликлари жамғарма минтақа филиаллари меъёрий фаолиятини таъминлаш учун 1 ой муддат ичида шарт-шароит яратиб берсинлар, Тошкент шаҳар ҳокимияти шу муддат ичида «Соғлом авлод учун» жамғармасининг бошқарувига бино ажратиб берсин.

10. «Тошкентшаҳарйўловчитранс» уюшмаси жамғарма маъмуриятини шартнома асосида хизмат автотранспорти билан таъминласин, Ўзбекистон Республикаси Алоқа вазирлиги эса жамғарма талабномасига биноан шаҳар ва ҳукумат алоқа воситаси билан таъминлансин.

11. «Ўзбекшартномасавдо» ва республиканинг бошқа ихтисослашган савдо-таъминот ташкилотлари «Соғлом авлод учун» жамғармасига зарур анжомлар ва мебель ажратиш масаласини белгиланган тартибда кўриб чиқсин.

12. Оммавий ахборот воситалари «Соғлом авлод учун» ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро хайрия жамғармаси фаолиятини кенг ёритсин, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш соҳасидаги ижодий тажрибани тарғиб қилсин.

13. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Бош вазир ўринбосари М. Қорабоев зиммасига юклатилсин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси
И. КАРИМОВ.
1993 йил 3 июнь,
Тошкент шаҳри.

Иқтисодий ривожланишнинг устивор йўналиши

АСАЛАРИЧИЛИК — БЕБАҲО СОҲА

ЯҚИНДА ЎзФА Ўғитлар илмгоҳи фаолияти билан танишганимда бир нарса эътиборимни жалб қилди. Маълум бўлишича, фосфорли ўғитлар таркибида тупроққа қоришиб, атроф-муҳитни булғаётган, кишилар саломатлиги, наботот ва ҳайвонот оламига таҳдид солаётган фтор моддасини ушлаб қолиш мумкин экан. Ёш иқтидорли олимлардан бири А. Эркаев фосфор ўғитлар ишлаб чиқаришда асосий хом ашё бўлган экстракцион фосфат кислотасини фтор моддасидан тозалаш усулини яратибди.

Агар А. Эркаев яратган технология ишлаб чиқаришга жорий қилинса, атроф-муҳитни ифлослантираётган манбалардан бирининг пайи қирқилади, сув, ҳаво, маҳсулотлар мусаффолиги ортади. Ўлкамиз табиати яхшиланади, она заминимиз яна бир заҳри қотил зуғумидан халос бўлади.

Буларнинг ҳаммаси таҳсинга лойиқ. Лекин бошқа бир нарса ҳайратланарлидир: агар ҳозир шунчаки тупроққа қоришиб кетаётган фтор аслида саноатнинг турли соҳаларида ишлатиладиган ва баъзан олтинга топилмас маъданлардан бири экан. Бинобарин, экстракцион фосфат кислотасидан фтор моддасини ажратиб олиш йўлга қўйилса, фосфор ўғитлари асосий маҳсулот —фторнинг чиқиндиси сифатида ҳосил бўлади. Бу ҳолда улар деярли текинга тушади, чунки қимматбаҳо фтор тузларини сотишдан олинган даромад кетган сарф-харажатларни бемалол қоплайди.

Қаранг, мавжуд технологияни ўзгартириш, уни янгисига алмаштириш натижасида қўш самарага эришиш мумкин: бир томондан, атроф-муҳитни ифлослантираётган заҳри қотиллардан бири жиловланади; иккинчи томондан, фосфор ўғитлари нархини кескин пасайтириш имкони туғилади.

Албатта, бу ўз-ўзидан, осонгина рўй бермайди. Бунинг учун мутасадди ташкилотлар, корхоналар, жамоалар анча тер тўкишлари, эҳтимолки дастлабки пайтлари чиқимдор бўлишларига тўғри келади, негаки ишни янгичасига ташкил этиш, мавжуд технологик жараённи қайта қуришнинг ўзи бўлмайди. Аммо фаровонликка эришишнинг, иқтисодиётни юксалтиришнинг ўзгача йўли йўқ. Биз чинакам тараққиётга элтувчи, эртанги кунимизни ёруғ қиладиган, арзончилик, мўл-кўлликка замин яратадиган тадқиқот ишлари, технологиялар, тармоқ ва соҳаларни аниқ белгилаб, мавжуд имкониятлардан оқилона фойдаланишни йўлга қўйсакгина истиқболнинг ойдин йўлига чиқиб олишимиз осонроқ кечади. Шуни ҳисобга олиб таҳририятимиз «Иқтисодий ривожланишнинг устивор йўналиши» доимий рукни остида махсус саҳифалар, туркум мақолалар бериб боришни режалаштирди.

Мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий юксалишида муҳим омил бўлиши мумкин бўлган, лекин қатор сабабларга кўра эътибордан четда турган тармоқлардан бири — асаларичиликдир. Биз бугун ушбу тармоқнинг ўтмиши, ҳозирги аҳволи ва истиқболи хусусида фикр юритмоқчимиз.

(Асаларичилик муаммоларига бағишланган мақола билан газетамизнинг 3-саҳифасида танишишингиз мумкин).

ПИЛЛАМИЗ–ТИЛЛАМИЗ

СУРХОНДАРЁ ЗАФАРИ

Бу йилги баҳор Сурхондарёда ҳам серёғин келди. Барча қишлоқ хўжалиги меҳнаткашлари қатори пиллакорлар ҳам анча қийналишди. Шунга қарамай машаққатларни мардона енгиб, мўл ҳосил етиштирдилар. Йиллик режа барвақт адо этилди. Шу бугунгача қабул пунктларига 1.176 тонна ўрнига 1.180 тоннадан зиёд қимматбаҳо саноат хом ашёси топширилди. Ҳар қути қурт уруғидан ўрта ҳисобда 50 килограммдан ҳосил олинди. Ангор, Жарқўрғон, Музработ, Қизириқ, Термиз, Денов, Узун, Олтинсой, Шеробод туманларининг пиллакорлари хирмонга баракали ҳисса қўшдилар.

Ангор райони кумуш тола ижодкорлари республикамизда биринчилар қатори зафар маррасига етдилар. Қисқа муддатда режадаги 138 тонна ўрнига 140 тоннадан ортиқ пилла топширдилар. Районда кумуш тола топшириш қизғин давом этаётир. Ангорликлар ялпи ҳосилни 200 тоннага етказиш учун астойдил ҳаракат қилишаяпти. Ҳали ҳосил мўл, кўзланган маррага насиб этса бугун-эрта етишади. Бу кўрсаткич ўтган йиллагидан 20 тонна ортиқ демакдир.

Сурхондарё вилояти пиллакорлари давлатимиз иқтисодиётини мустаҳкамлашга муносиб улуш қўшиш ниятида бу йилги кумуш тола хирмонини 1.250 тоннага етказиш мақсадида фидокорона меҳнат қилмоқдалар.

А. КЕНЖАЕВ.

ПЕШҚАДАМЛАР САФИДА

(Мухбиримиз В. НОСИРОВдан телефон орқали олинди).

Мустақил Ўзбекистонимизнинг иккинчи баҳори Навбаҳор тумани меҳнат аҳли учун ҳар қалай, эзгу ташвишларга бой келди. Улар эрта кўкламдаёқ 4 минг 418 қути ипак қуртини парваришлашга эришиб, бугунги кунда режадагидан ортиқча ҳосил тўплашга эришдилар.

— Йил бошидаёқ ҳар қутидан 48 килограммдан, жами 212 тонна аъло сифатли хом ашё етиштиришга аҳд қилгандик, — дейди туман бош пиллахонаси бошлиғи Парда Маҳаматов. — Не бахтки, пиллакорларимизнинг залворли меҳнати туфайли ҳосил чўғи мўл ҳосилни йиғиб-териб олиш қизғин давом этмоқда. Бир кунда йиллик режанинг 20 фоизи миқдорида давлатга бўлди. Айни вақтда хўжаликларимизда етиштирилган хом ашё топширилмоқда. Бошқача айтганда, кунига 40—42 тонна пилла хирмонга тушмоқда.

Бундай ютуқда Навоий номли, «Янгиқўрғон», «Гигант», Соатқул Жўраев номли ва «Учтут» жамоа ва давлат хўжаликлари пиллакорларининг улуши салмоқли бўлаяпти. Пешқадам оилавий звеноларда эса марра эгалланиб, қўшимча ҳосил топширишга киришилди. «Янгиқўрғон» жамоа хўжалигидан Бибиқиз Эшмуродова, Замира Рустамова, Навоий номли жамоа хўжалигидан Назира Усмонова, Охунбобоев номли жамоа хўжалигидан Олия Фаизиева, «Гигант» давлат хўжалигидан Хурсанд Мирзақулова сингари пиллакорлар бу сафнинг олдида боришмоқда.

ҲОСИЛ ХИРМОНГА УЙИЛМОҚДА

Бекобод райони пиллакорлари ҳам жорий йил қийинчиликларини енгиб фидокорона меҳнат қилмоқдалар. Мўлжалдагидан зиёда мўл ва сифатли хом ашё етиштирилди. Жамоа ва давлат хўжаликларига 2600 хонадонга тарқатилган 3703 қути қурт уруғидан етиштирилган ҳосил қабул пунктларига топширилаяпти.

Бозор иқтисодиёти пиллакорларни ҳам четлаб ўтмади. Қурт боқиладиган хонадонларни иситишга сарфланадиган кўмир баҳоси қимматлашгани ва уни ташиб келтиришга кетадиган харажатнинг баландлиги, ҳароратни ўлчайдиган термометр, психрометрларнинг етишмаслиги жорий йил мавсумининг кўнгилдагидек ўтишида бир мунча қийинчиликлар туғдирди.

— Шундай камчиликларга қарамай районимиз пиллакорлари сифатли кумуш тола етиштиришди. Ойбек номли, Мавлонов номли, «Далварзин», «Ўзбекистон», «Авангард», Навоий номли жамоа ва давлат хўжаликларининг кумуш толачилари дастлабки куниёқ қабул пунктларига 2—3 тоннадан сифатли хом ашё етказиб беришди, — дейди район бош пиллахонаси раҳбари Абдурауф Бобоев. — Пешқадам пиллакорлардан Баҳриниса Алимова, Ханифа Умурзоқова, Заргул Матмусаева, Ойбарчин Давлатовалар оила аъзолари билан 1—1,5 қути қурт уруғидан 85—100 килограммдан сифатли хом ашё топширишга аҳд қилишган.

Э. ТЎЛАГАНОВ,
У. МУҲАМЕДОВ.

Жиззах вилояти Зафаробод районидаги Ҳ. Олимжон номли давлат хўжалигининг кумуш тола заршунослари зўр уюшқоқлик билан фидокорона меҳнат қилишди.

Илғор пиллакорлардан Анорхон Тошпўлатова, Зулайҳо Холбўтаева ҳамда Турумтош Очиловалар ўзаро мусобақалашдилар. Уларнинг ҳар бири ҳар қути қурт уруғидан 100 килограммдан пилла топширдилар.

У. ҚЎШВОҚОВ олган сурат.

КАСБИДА КАТТА АНЖУМАН

Қашқадарё — республикамизда иқтисодиёти ва маданияти юксалаётган вилоятлардан бирига айланмоқда. Такчиллик жараёни ҳукм сураётган ҳозирги пайтда воҳанинг кайбир шаҳар ва қишлокларида бўлманг, катта бунёдкорлик ишлари амалга оширилаётганлигини кўрасиз. Тақчилликни бартараф этиш учун ишбилармонлик, тадбиркорлик кенг кўламда жорий этилмоқда. Асосий эътибор аҳолининг моддий манфаатдорлигини оширишга, турмуш тарзини шу кун талаблари даражасида ташкил этишга қаратилган. Шуни таъкидлаш керакки, вилоят сўнгги йилларда фан-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларни тарғиб қилиш ҳамда жорий этишда ибрат кўрсатаётир. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1993 йил 7 январдаги «Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ва 15 мартдаги «Республика чорвачилигида иқтисодий ислоҳотни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорларининг ижроси вилоят хўжаликларида тезкорлик билан ҳаётга жорий этилаётганлиги ҳам фикримиз далилидир.

Куни кеча Касби туманининг Ҳамза Хўжақулов номли давлат хўжалигида Республика Вазирлар маҳкамасининг юқорида таъкидланган қарорлари ижроси ва бошоқли дон экинларини нобудгарчиликсиз ўриб-йиғиб олиш бўйича республика семинар-кенгаши бўлиб ўтди. Унда барча вилоятлар ҳокимларининг муовинлари, деҳқончилик саноат давлат кооператив уюшмалари раислари, қишлоқ хўжалик техника таъминоти ва таъмирлаш бирлашмалари бошлиқлари, туманлар ҳокимлари иштирок этдилар.

Анжуман қатнашчилари дастлаб Қарши туманидаги Юсуф Хушвақтов номли жамоа ширкат хўжалигида тузилган «Чорвадор» акциядорлик жамиятининг фаолияти ва Касби туманидаги Навоий номли, «Пахтаобод» давлат хўжаликларида қўлда ғалла ўриш тажрибаси билан танишдилар. Сўнг Ҳамза Хўжақулов номли давлат хўжалигининг Нурали Ҳақбердиев бошлиқ ғаллачилик бригадасида ғаллани табақалаштирилган ҳолда ўриш усулини қандай ташкил этиш, ҳосилдан бўшаган майдонларга оралиқ экинлари экиш тажрибалари билан ўртоқлашдилар. Кўргазмали танишувдан сўнг мазкур бригада дала шийпонида кенгаш бўлиб ўтди.

Кенгашни Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазири Н. Қаюмов очди. У республика қишлоқ хўжалиги ходимлари олдида турган галдаги муҳим вазифалар, бугунги семинар-кенгашдан кўзланган мақсад ҳақида батафсил тўхталди. Сўнг Қашқадарё вилояти ҳокими Т. Ҳидиров кенгаш қатнашчиларига вилоят иқтисодиёти ривожи йўлида амалга оширилаётган режалар ҳақида сўзлаб берди.

Кенгашда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалик техникаси таъминоти ва таъмирлаш бирлашмаси раиси Р. Ҳ. Ҳусанов, Ўзбекистон Республикаси Дончилик илмий ишлаб чиқариш институти директори Қ. Эшмирзаевлар сўзга чиқишиб, бошоқли дон экинларини нобудгарчиликсиз ўриб-йиғиб олиш, айниқса, суғориладиган, бегона ўтўланлар кўп бўлган ғалла майдонлари ҳосилини саромжомлашда ўримни табақалаштирган ҳолда амалга ошириш афзаллиги ҳақида батафсил тўхталдилар. Уларнинг фикрича, бу усул қанчалик тез ва сифатли амалга оширилса самараси юқори бўлади. Бўшаган майдонларга карам, сабзи, картошка, маккажўхори экинларини жойлаштириш яхши натижа беради. Улар бу тажрибани суғориладиган майдонларда қўллашни тавсия қилдилар.

Кенгашда сўзга чиққан вилоят деҳқончилик-саноат давлат-кооператив уюшмаси раиси О. Гулов, Чироқчи тумани ҳокими Р. Норбўтаев, Касби туманидаги Ҳамза Хўжақулов номли давлат хўжалиги комбайн ҳайдовчиси П. Мирмуродовлар ғалла ўрим-йиғимини қисқа муддатда, нобудгарчиликсиз ўтказиш юзасидан вилоят, туман ва хўжаликларда олиб борилаётган ибратли ишлар, ўримни табақалаштирган ҳолда ўтказиш ва карта четларини қўлда ўриш афзалликлари хусусида тўхталдилар.

Маълумки, Нишон туманидаги Чўли Бегимқулов номли жамоа-ширкат хўжалиги вилоятда биринчи бўлиб давлат тасарруфидан чиқиб, янги усулда иш бошлаган хўжаликлардан бири. Кенгашда хўжалик раҳбари Б. Мингяшаров сўзга чиқиб, жамоа-ширкат хўжалигининг имкониятлари, бу соҳада орттирилган тажриба ҳақида сўзлаб берди.

Шунингдек, Қарши туманидаги Юсуф Хушвақтов номли жамоа-ширкат хўжалигининг раҳбари А. Хушвақтов республика Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 15 мартдаги «Республика чорвачилигида иқтисодий ислоҳотни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори асосида «чорвадор» акциядорлик жамияти тузилиб, моллар хусусий мулк сифатида ферма жамоасига таксимлаб берилганлигини гапириб берди.

Биз кенгаш қатнашчиларининг айримлари билан ўтказилган ушбу анжуман таассуротларини ўртоқлашишни илтимос қилдик.

К. САФОЕВ — Хоразм вилояти ҳокимининг муовини.

— Очиғини айтганда, мана шунақа кенгашлар қанийди тез-тез бўлиб турса. Чунки, бир-биримиздан ўрганадиган тажрибалар кўп. Шахсан мен, Қашқадарёда амалга оширилаётган ишларни кўриб бениҳоя қувондим. Бу ерда тақчилликдан чиқиш йўллари ахтариб топилмоқда. Биргина ғаллачилик соҳасини олсак, қаерда бўш жой бўлса, ўша ерга ғалла экилган. Бу албатта, яхши тажриба. Дон—бу нон демакдир. Биз Муборак туманида бўлганимизда ажойиб манзаранинг устидан чиқдик. «Машъал» давлат хўжалигида 30 гектар майдонга шоли экилибди. Қаранг, чўлда ҳам шоликорликни бемалол жорий этиш мумкин экан. Сув бўлса, бас. Қашқадарёлик чўлқуварлар шоли экишиб, жуда тўғри иш қилишибди. Уларнинг бу тажрибасини барча туман ва хўжаликларда бемалол қўллаш мумкин. Бундан ташқари, чўл қўйнидаги боғ-роғлар ҳам бизга маъқул бўлди.

Н. К. СОЛИХОВ — Ўзбекистон Қишлоқ хўжалигини механизациялаш ва электрлаштириш илмий-тадқиқот институти дон етиштиришни механизациялаш лабораторияси мудири.

— Кенгаш мазмунли ўтди. Тўғриси мутахассис сифатида республикада ўтказиладиган кўпгина йиғинларда бўлиб тураман. Айрим йиғинлар эски тартибда ўтганлиги учунми, менга ёқмайди. Бу ерда эса кўргазма асосида ўтди. Кенгаш қатнашчилари ғалла ўрим-йиғимини қандай ўтказиш кераклигини, ҳосилдан бўшаган майдонларга нима экиш зарурлигини ўз кўзлари билан яққол кўрдилар. Биз институтимиз олимлари томонидан тайёрланган «Бошоқли дон экинларини нобудгарчиликсиз ўриб-йиғиб олиш бўйича тавсиялар» деб номланган қўлланмани ҳар бир қатнашчига тақдим этдик.

Г. РЎЗМУРОДОВ — вилоят уруғчилик бирлашмаси бошлиғи.

— Ғалла ўримини табақалаштирилган ҳолда олиб бориш усули менга ҳам маъқул тушди. Биринчидан, ўрим муддати қисқаради, иккинчидан, нобудгарчиликнинг олди олинади, учинчидан эса ўша донда оқсил моддаси етарли даражада сақланади.

Ҳа, вилоятда ўтказилган республика семинар-кенгаши ҳақиқий тажриба мактаби бўлди ва ўзаро келишиб, ўртоқлашиб ишлаш самарали эканини кўрсатди.

И. АМИРҚУЛОВ,
«Қишлоқ ҳақиқати» мухбири.

ИШБИЛАРМОНЛАР

● Асакадаги Бобур номли колхоз Москвадаги уч корхона — шина заводи, «Красная заря» тикувчилик фабрикаси ва аккумулятор заводи билан фойдали битим тузди. Ана шу корхоналарнинг юборган маҳсулотлари эвазига хўжаликдан уларга режага қўшимча етиштирилган мева ва сабзавот жўнатилади. Ишбилармон колхозчилар «Ўзшартнома савдо» акциядорлик уюшмаси билан ҳам шундай шартнома туздилар. Бирлашма хўжаликни деҳқончилик маҳсулотлари эвазига зарур хом ашё ва материаллар билан таъминлаш мажбуриятини олди.

Бобур номли колхозда атлас, трикотаж буюмлар, рўмоллар тайёрлайдиган кичик корхоналар ва цехларнинг ривожлантирилиши ҳамкорлик излашни талаб қилмоқда. Иккита дурадгорлик цехида ва турли техникани таъмирлайдиган бешта устахонада иш қизғин. Консерва тайёрлаш, пахтани қайта ишлаш цехлари қуриб битказилмоқда. Кичик ғишт заводи барпо этилмоқда. Барча корхоналар бир меъёрда ишлаб, яхши фойда келтириши учун даладаги ишларга ҳам эътибор кучайтирилди. Чунки деҳқонларнинг ҳам, ёрдамчи ишлаб чиқариш цехлари ходимларининг ҳам фаровонлиги турли экинлардан мўл ҳосил олинишига боғлиқ.

Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги вазирлиги диққатига

КАМБАҒАЛНИНГ МЎЪЖИЗА СИГИРИ

Ўзбекистонимизнинг ўз сиёсий мустақиллигини қўлга киритганига ҳадемай икки йил тўлади. Истиқлол шарофати туфайли мамлакатимизнинг халқаро миқёсдаги нуфузи тобора ортиб боряпти. Жуда кўп давлатлар диёримиз истиқболига катта умид билан қарамоқда. Чунки Ўзбекистоннинг тупроғи зар, қуёши саховатли, табиати сўлимдир.

Ана шундай заминни жаннатмаконга айлантириш орқали нафақат халқимизни, балки чет эллик қардошларимизни бемалол қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлаш имкониятига эгамиз. Фақат ишлаш, изланиш, имкониятларни ишга солиш даркор. Бундай имкониятлар эса тўлиб-тошиб ётибди. Мен шуларнинг энг зарурларидан бири ҳақида тўхталиб ўтишни хоҳлардим.

Бозор иқтисодига ўтилаётган ҳозирги шароитда нам ҳосилли, маҳсулдорлиги паст бўлган ўсимликларнинг ўрнига, катта фойда берадиган, ҳосилдорлиги юқори, чиқитга чиқмайдиган экинлар майдонини кенгайтиришга катта эҳтиёж сезиляпти. Мана шундайлардан бири соядир. У жаҳоннинг ривожланган мамлакатларида катта-катта майдонларга, яъни 55 миллион гектарга экилади.

Унинг дони таркибида 45—50 фоиз оқсил ва 20—25 фоизгача мой борлиги учун ҳам у жуда ноёб ҳисобланади. Соя донидан бугунги кунда 300 дан зиёд турли хил маҳсулот олинади. Пластмасса буюмлар, ҳар хил елим, сунъий газламалар, тери ва мўйналарни қайта ишлашда қўлланиладиган ошловчи моддалар, лак, бўёқ ва бошқа моддалар шулар жумласидандир. Булардан ташқари соядан озиқ-овқат саноатида ва тиббиётда кенг фойдаланилади. Бу экин чорва моллари учун ҳам энг тўйимли, оқсилга бой озуқа ҳисобланади.

Соя дони ўз таркибида фақатгина ҳайвон оқсилида учрайдиган, инсон танаси учун жуда зарур бўлган алмаштириб бўлмайдиган 10 та аминокислотани сақлайди. Бошқа ўсимликларда булардан 3—5 тагача учрайди, холос. Фақатгина ҳайвон оқсилида ўша 10 та зарур аминокислота бор. Соя оқсилининг қимматлилиги ҳам шундадир. Шунинг учун ҳам унинг оқсилидан ҳайвон берадиган жами маҳсулотни тайёрлаш мумкин.

Инсон аъзоси кунига ўртача 60—90 грамм оқсил моддаси талаб қилади. Шундан 30 фоизи ҳайвон, қолган 60—70 фоизи ўсимлик оқсили эвазига олинади. Лекин ҳамма ўсимлик оқсилида ҳам инсон учун зарур аминокислоталар етарли бўлмайди. Масалан, инсон ва ҳайвон учун энг зарур аминокислота — лизин сони маккажўхори донида 2 та бўлса, соя, донида 12 тани ташкил қилади. Шунинг учун ҳам ер шари аҳолисининг 53 фоизи фақатгина соя мойи билан озиқланади. Зеро у аҳоли экиб келаётган энг қадимги ўсимликлардан биридир. Эрамиздан 6 минг йиллар бурун бу ўсимлик ер шарининг Осиё қисмида ўстирилган. Бугунги кунда у АҚШ, Бразилия, Канада, Япония, Хитой ва Қурияда 53 миллион гектар майдонга экилади. Ер шарида 100 миллион тонна соя дони ишлаб чиқилмоқда. АҚШда кейинги йилларда пахта, маккажўхори, арпа майдонлари қисқартирилиб, ўрнига соя экиляпти. Соя серҳосил ўсимликлардан бири ҳисобланиб, ҳар гектаридан 75 центнергача дон ва 50 тоннагача кўк поя беради.

Ўзбекистонда бу ўсимлик катта майдонларга 1977 йилдан бошлаб экила бошланди. Жумҳуриятдаги шоличилик илмий-тадқиқот билимгоҳида 1960 йиллардан бошлаб соянинг янги, истиқболли навларини яратиш борасида илмий ишлар олиб борилди. Бизнинг муҳитга мос бир қатор навлар яратилди. Соя етиштириш технологияси бўйича асосий илмий ишлар Самарқанд қишлоқ хўжалик олий илмгоҳида олиб борилди. Бундан ташқари Тошкент давлат аграр университети ва Ғаллаоролдаги «Дон» илмий-тадқиқот билимгоҳида ҳам бир қатор илмий изланишлар ўтказилди. Ҳамма жойларда олинган натижалар ижобий бўлди.

Соя Ўзбекистонда дастлаб экила бошланган пайтда унга «камбағалнинг сигири» деб ном беришган. Чунки бир килограмм соя донидан бузоқлар учун 8—10, одамлар учун 4 литр тўйимлилиги сигир сутига тенг бўлган сут тайёрланилади. Сутнинг таркибидаги оқсил, ёғ ва қуруқ модда миқдори қўшиладиган сув миқдорига боғлиқ.

Соя донидан сут тайёрлаш усули мураккаб эмас. Уни ҳар бир хўжаликда тайёрлаш мумкин.

Соя донидан олинадиган оқсилнинг яна бир хусусияти шуки, ундан гўшт олиш мумкин. Қадимдан Хитой, Япония, Қурия мамлакатларида соя донидан турли хил гўштлик овқатлар тайёрлаганлар. Соя гўшти тўйимлилиги жиҳатидан мол гўштига нисбатан кучлидир. Масалан, 100 грамм мол гўштида 150 каллория бўлса, шунча соя гўшти каллорияси 350 га етади. Бунга сабаб мол гўшти таркибида оқсил 18—19 фоиз, соя гўштида 40 фоиз бўлишидир.

Бундан ташқари сояда қўшимча 20—25 фоиз мой бор. Ҳозирги гўшт танқислиги даврида соя гўштидан, колбасалар, сосиска маҳсулотлари тайёрласак элга қанчалар манзур бўларди. Шусиз ҳам ҳозир қайнатиб пишириладиган колбасаларга 20 фоизгача соя уни қўшилади. Бу билан колбасанинг тўйимлилигини оширамиз, холос. Наҳотки, ер шарининг кўпгина мамлакатларида соядан тайёрланаётган озиқ-овқатларни Ўзбекистонда тайёрлаш мумкин бўлмаса. Ахир, ҳаммаси ўзимизга боғлиқ-ку! Майли, ошхона ва емакхоналарда гўштлик ва соя гўштидан тайёрланган овқатлар турсин, ҳар ким таъбига, имкониятига қараб овқатларни танлаб олсин. Муҳими, соядан тайёрланган овқатлар арзон бўлиши билан тўйимлилик даражаси юқори ва ҳазм бўлиши осондир.

АҚШда тайёрланган нонларга 15—20 фоиз соя уни қўшилади. Шундай қилинса, нон тез қотиб қолмайди. Чунки таркибида мой бор. Иккинчидан, ноннинг тўйимлилик даражаси ортади. Буғдой унида оқсил миқдори 14—15 фоиз бўлса, соя унида оқсил 40—45 фоиздир. Демак, тайёрланган ноннинг тўйимлилик даражаси ортиб боради. Бундан ташқари нонлар тандирдан юмшоқ ва бўрсилдоқ, чиройли бўлиб чиқади. Жумҳуриятимизда етиштирилаётган буғдойда оқсил миқдори бирмунча пастроқ. Биз ўзимизда соя уни қўшиб нон тайёрлаб кўрдик. Тайёрланган ноннинг таъми ҳам соф буғдой унидан ёпилган нондан фарқ қилмайди.

Юқорида айтганимиздек, ер юзи аҳолисининг 53 фоизи соя мойи билан озиқланади. Бу мой кўпгина ўсимлик мойи ичида ҳазм бўлиши жиҳатидан енгил. Унинг таркибида инсон танасига салбий таъсир этадиган бирикмалар йўқ.

Соя мойи Ўзбекистоннинг қатор ёғ заводларида (Косон, Қўқон, Каттақўрғон ва Гулистон) олинади. Соя мойини ажратиб олингандан кейин қолган маҳсулотидан турли хил мақсадларда фойдаланилади. Унинг кунжарасидан олинган кофелар ҳақиқий кофедан сира фарқ қилмайди. Неча йиллардан бери Озарбайжон ва қўшни Қозоғистоннинг қандолатчилари сояли шоколад конфетларни ишлаб чиқаришмоқда.

Кўпгина мамлакатларда соя донидан пишиқ ва чидамли пластмассалар олишмоқда. АҚШда енгил машиналарнинг кўпгина эҳтиёт қисмлари соя донидан ва мойлаш материаллари эса мойидан олинади. Бундан ташқари унинг донидан ёғоч учун елимлар тайёрланади.

Маълумки, қон зардоби асосан оқсилдан иборатдир. Соя донидан мой ажратиб олингандан кейин унинг таркибидаги оқсил 70—75 фоизгача етади. Швейцариялик шифокорлар соя донидаги оқсилдан сунъий қон зардоби ажратиб олиб, беморларни даволашмоқда. АҚШ ва Японияда соя дони оқсилидан сунъий жун газламалар тайёрлашяпти. Хуллас, соя халқ хўжалигининг барча соҳаларида фойдаланиш имконига эга бўлган хосиятли ўсимликдир. Агарда бу экин катта майдонларни эгалласа, жумҳуриятимиз иқтисодига жуда катта нафи теккан бўларди.

Юқоридаги хусусиятларидан ташқари соя экологик жиҳатдан тоза экин ҳисобланади. Ўзбекистонда бу соҳада ҳали жуда кўп иш қилиниши зарур. Далаларимизга солинган кимёвий дорилар миқдори жуда ортиб кетган, сувларимиз ифлосланган. Биологик хусусиятларига кўра соя ҳаводан туганак бактерияларни ўзлаштириб олиши эвазига ҳар гектар ерда соф ҳолда 80—100 килограмм соф азот тўплайди.

Соянинг дони ва пояси чорва моллари маҳсулдорлигини оширишга катта ёрдам беради. Ҳозир чорва молларига берилаётган озуқаларда 80—85 грамм протеин бор. Зооветеринария қоидаларига кўра озуқадаги протеин миқдори 115 граммдан кам бўлмаслиги керак. Ана шу етишмаётган дармондорини соя ўрнига тўлдириш мумкин.

Дони янчилиб, омихта емларга қўшилиб молларга берилганда озуқанинг тўйимлилиги 1,5 баравар ошади. Айниқса бундай озуқалар товуқлар учун ўта фойдалидир. Чунки товуқдан тухум олиш учун уни оқсилли аминокислоталар миқдори етарли бўлган озуқалар билан таъминлашимиз муҳимдир.

Соя билан маккажўхорини аралаш ҳолда силос учун экиб, ўриб олиш мумкин. Бунда улар таркибида протеин миқдори етарли бўлади ҳамда олинган озуқанинг таннархи арзон тушади. Соя кунжараси чорва молларининг барча турлари учун энг тўйимли ва арзон озуқадир. 10 центнер соя донидан 7—7,5 килограмм кунжара олиш мумкин. Сигирларга ҳар куни икки килограмм соя кунжараси берилса, уларнинг сути 1,5—2 килограмм ошади.

Одатда рацион бўйича ҳар бир бузоққа 270—280 литр сут зарур. Агарда шуни биз соя сути билан алмаштирсак, эл дастурхонига қанчадан-қанча қўшимча сут етказиб берган бўлардик. Соядан Жомбой, Пастдарғом, Иштихон, Нуробод, Шаҳрисабз, Косон, Гулистон ва бошқа туманларда сут тайёрланиб бузоқларга ичирилди. Бузоқлар сутни хуш кўриб ичади. Ривожланган мамлакатларда сигирларнинг 2 фоиз сути бузоқлар учун сарф бўлади. Бизда эса 12 фоиз сут бузоқларга ичирилади.

Дуккаклилар оиласига мансуб бўлган бу экин барча ўсимликлар учун энг яхши ўтмишдош ҳисобланади. Ундан сўнг экилган пахта ҳосилдорлиги гектар бошига 3—5, картошка 20—25, маккажўхори 8—9 центнер ошиши тажрибаларда кўп марта исботланган. Жаҳондаги пахта етиштирадиган Хитой ва Араб мамлакатларида соя пахта алмашлаб экишида асосий экин ҳисобланади. Чунки у ўзидан кейинги ўсимлик учун ерда соф ҳолдаги азотни кўп миқдорда қолдиради.

Соя экилган, майдоннинг ҳар гектаридан 20—25 центнер дон олиш учун ерга 40 килограммдан азот, 60 килограмм фосфор, 40 килограмм калийли ўғит солиш талаб қилинади. Фосфорли ўғитларнинг 60—70 фоизи кузги шудгор пайтида, қолган қисми эса қатор орасини ишлаш даврида берилади. Бошқа экинлар сингари соя ҳам донадор, Соз ишланган тупроқларда яхши ўсади. Бунинг учун ер кузда яхшилаб шудгорланади. Эрта кўкламда намни яхшироқ сақлаш ва бегона ўтларни камайтириш учун борона қилинади. Бегона ўт кўп бўлса, у ҳолда чизелли культиваторлар билан 10—12 сантиметр чуқурликда юмшатилади, тупроқ ҳарорати 12—14 даража бўлганда соя уруғларини экиш мумкин.

Экиш мароми эртапишар навлар учун гектарига 70—75 килограмм, ўрта пишарлари учун 60—65 килограммдир. Соя уруғлари маккажўхори экадиган СПЧ-6 сеялкаларида 5—6 сантиметр чуқурликка ташланади. У баҳорда экилганда тупроқ ва иқлим шароитига қараб 3—5 марта суғорилади.

Сояни маккажўхори билан аралаш экканимизда икки қаторга соя, 4 қаторга маккажўхори экиш мумкин. Агарда соя билан маккажўхори бир қаторга экилса соя яхши ривожланмайди.

Соя пишгач, дон ўрадиган СК-5 комбайнлари билан йиғиштириб олинади. Бунинг учун комбайннинг ўрувчи ўроқлари энг пастки нуқтага туширилади. Дон тушувчи ва чиқувчи жойлар сал кенгайтирилади. Соянинг дуккаклари пиша бошлагандан кейин барглари табиий равишда тўкила бошлайди. Пояда фақат дуккакларгина қолади.

Сояни 1976 йилдан бошлаб Жомбой туманининг собиқ «Правда», «Октябрь», «Украина», «Ғалаба 30 йиллиги» хўжаликларида ўтлоқ, бўз тупроқларда қатор йиллар мобайнида экилди. Самарқанд вилоятининг деярли ҳамма хўжаликларида, Тошкент вилоятининг Оққўрғон, Қашқадарё вилоятининг Косон,Қарши, Касби Китоб, Яккабоғ, Шаҳрисабз, Ғузор, Фарғона вилояти Тошлоқ туманларида, Сурхондарё, Хоразм, Қорақалпоғистон Республикаси ва Сирдарё вилоятидаги қатор хўжаликларда экилиб, юқори ҳосил олинди. Ҳатто Бухоро вилоятининг шўрланган тупроқларида ҳам бу ўсимлик яхши ҳосил берди.

Аммо соянинг шунчалик фойдали бўлишига қарамай, бу қимматбаҳо экин кенг оммалашмаяпти. Нега?

Биринчидан, яқин йилларгача жумҳуриятда пахта асосий экин ҳисоблаб келинган. Шунинг учун ҳам бошқа экинларга ер майдони кам ажратилган. Чунки юқоридан белгиланган режа ва топшириқларга кўра, собиқ иттифоқни пахта. билан таъминлаш бош вазифа қилиб қўйиларди. Шунинг учун ҳам муҳим озиқ-овқат экини бўлган сояни одамларга ем-хашак экини деб тушунтиришган.

1983—1985 йилларда Ўзбекистонда соя анчагина хўжаликларда экилди. Лекин натижа кўнгилдагидек бўлмади. Сабаби бизнинг иқлим шароитимизга тўғри келадиган уруғлик йўқ эди. Узоқ Шарқдан келтирилган эртапишар навлар эса иссиқ минтақада тезда фойдали ҳароратни олиб бўлгач, ўсув даврини қисқартириб қўйди. Натижада улар пастбўйли ва кам ҳосилли бўлиб қолди. Ҳар гектар ердан 7—8 центнер дон олинди. Булардан ташқари одамлар соя агротехникасини билмагани сабабли экиш маромини жуда кам белгиладилар. Соя уруғлари бир метр узунликка 25—30 дона ташланиши лозим ва униб чиққандан кейин мутлақо ягана қилинмайди. Бизда эса пахта ва маккажўхори каби уни ягана қилишган ва сийрак экишган.

Йиғиштириб олиш пайтида ҳам турлича қийинчиликларга дуч келинди. Баъзи хўжаликларда соя дуккаклари пишиб етилган бўлса-да, уни қандай йиғиштириб олишни билишмади. Кўп жойларда ўроқлар билан қўлда ўриб олинди. Натижада ўроқнинг зарби билан дуккаклар ёрилиб, уруғлар тўкилиб, ҳосилнинг кўп қисми йўқотилди. Қатор хўжаликлар соя донини дон комбайнини мослаштирмасдан йиғиштириб, уруғларни янчиб юбордилар ва олинган ҳосил нобуд бўлди. Баъзи бир хўжаликда соя майдонлари бегона ўт ичида қолиб кетди. Вақтида суғорилмади. Айрим хўжаликлар эса яхши ҳосил олиб уни нима қилишни билмадилар.

Эндиликда ғоятда қимматли экин сояга муносабатни тубдан ўзгартиришимиз керак. Мазкур экин майдонларини кенгайтириш учун аввало соя уруғчилигини ва селекциясини йўлга қўйиш лозим. Бугунги кунда ягона уруғ тайёрловчи хўжалик — Шоличилик илмий-тадқиқот олий илмгоҳидир. Лекин бу ерда мамлакат эҳтиёжини қоплайдиган даражада уруғлик етиштириш имкони йўқ.

Кўпчилик билим масканларида соя селекцияси билан шуғулланиш, шароитимизга мос янги, ҳосилдор навлар яратиш керак. Ҳар бир минтақанинг тупроқ ва иқлим шароитига қараб соя етиштириш агротехникасини такомиллаштириш талаб этилади. Соя ўрадиган махсус комбайнлар яратиш ҳам эътибордан четда қолмасин. Бундан ташқари қайта ишлаш саноатини тез ривожлантириш зарур. Чорвачилик комплексларида, айниқса, 15 кунлик бузоқларни қабул қилиб оладиган бўрдоқичилик хўжаликлари қошида сут заводлари барпо қилиш зарур. Ана шундагина биз Ўзбекистонда энг зарур ва фойдали ўсимликни кўп миқдорда етиштириб, катта иқтисодий самарага эга бўламиз.

Дилором ЕРМАТОВА,
қишлоқ хўжалик фанлари доктори.

ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШИ

АСАЛАРИЧИЛИК — БЕБАҲО СОҲА

МОЗИЙГА НАЗАР

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, асаларилар инсон пайдо бўлишидан 56 миллион йил илгари ҳам мавжуд экан. Ибтидоий жамоа тузуми даврида яшаган кишилар ҳам дарахт кавагига ин қурган ёввойи асаларилар тўплаган неъматлардан баҳраманд бўлишган. Кейинчалик асалнинг таъми ва мазаси, хушхўрлигини амалда ҳис этган одамлар шундай улуғ таомни йиғувчи ҳашаротни эъзозлаб илоҳий даражага кўтаришган. Жумладан, қадимги ҳинд афсоналарида асалари муқаддас жонивор ҳисобланган. Офтоб тимсоли бўлган ва коинотдаги ҳаёт ижодкори ҳисобланган бош худо Вишну лотос гулида ўтириб хордиқ чиқараётган жажжи асалари кўринишида тасвирланган. Қадимги мисрликлар, ассирияликлар ҳам бу жониворга эҳтиром билан муносабатда бўлишганки. Ассирияни «Асал юрти» дея таърифлашгани бежиз эмас.

Саноат асосида қанд ишлаб чиқариш ва виночилик кенг миқёсда ривожлангунига қадар асаларичиликка деярли ҳамма жойда етарли эътибор берилган. Нисбатан арзон равишда қанд етиштиришнинг йўлга қўйилиши, арақ-винонинг кўпайиши, маълум даражада ўрмонлар, экинзорлар камайиб, улкан шаҳарларнинг юзага келиши асаларичиликка сезиларли путур етказди. Илгари бутун-бутун қишлоқлар асаларичилик ҳисобига тирикчилик қилган бўлса, XIX асрга келиб бу тармоқ ёлғиз ҳаваскорларнинг машғулотига айланади, хўжалик аҳамиятини бой беради. Айнан ҳаваскорларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли асаларичилик аста-секин оёққа тура бошлайди. Илгари асаларилар ҳар хил ғовак идишларда жўн тарзда боқилар эди, 1814 йили украиналик Пётр Иванович Прокопович рамкаларини алмаштириш мумкин бўлган асалари уясини ихтиро қилди. Бунга қадар энг кўп асал йиққан ари оиласи дуд билан ҳалок қилиниб, асал йиғиларди, чунки бошқачасига уядан асал олиб бўлмасди. Прокоповичнинг ихтироси ариларни сақлаб қолган ҳолда асал йиғишга имкон яратди.

Сунъий мум қоғоз, асал олиш қурилмаларининг кашф этилиши бу соҳани юксалтириш учун кенг истиқболлар очиб борди. Кўп мамлакатларда ҳаваскорлик жамиятлари тузилиб, улар тарғибот ишларини қиздириб юборишди. Натижада асаларичилик олға томон жиддий қадам ташлади. Чунончи, 1910 йилга келиб Россияда 5 миллион 715 минг асалари оиласи мавжуд бўлиб, 1.957.450 қадоқ асал хорижга сотилган.

Биринчи жаҳон уруши, инқилобий жангу жадаллар асаларичиликка катта путур етказди. Шуни ҳисобга олиб 1919 йили ҳукумат «Асаларичиликни муҳофаза қилиш тўғрисида» махсус қарор қабул қилган эди. 1940 йилга келиб собиқ Иттифоқ ҳудудида 10 миллиондан кўпроқ асалари оилалари асраларди.

Энди бевосита ўлкамиз тўғрисида гапирадиган бўлсак, дастлабки асалари уялари Тошкентга 1872 йили, Самарқандга 1893 йили келтирилган. Ҳаваскорларнинг ташаббускорлиги туфайли бизда ҳам асаларичилик қад ростлаб, бирмунча кенг қулоч ёзди. Лекин алов-далғовли давр бошланиши, инқилобий ағдар-тўнтарлар натижасида 1926 йилга келиб Ўзбекистон ҳудудида атиги 1970 асалари уяси сақланиб қолган. Ўттизинчи йиллар бошида колхоз ва совхозлар тузилиши ялпи тус олиши муносабати билан асаларичиликка эътибор ҳам кучайди. Чунончи Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги вазирлиги колхоз ва совхозлар сектори қарамоғида 1934 йили 13 минг 672, 1940 йили 37 минг 690, 1970 йил эса 71 минг 672 та асалари оиласи бор эди.

Етмишинчи йилларнинг ўрталарида Ўзбекистонда асаларичилик соҳасида туб бурилиш бошланди. Аввалига Қишлоқ хўжалиги вазирлигига қарашли совхоз асосида бешта ихтисослашган асаларичилик давлат хўжаликлари ташкил этилди. 1977 йили яна тўққизта асаларичилик совхози тузилди. Бу хўжаликларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш, асаларичиликни янада тараққий эттириш мақсадида «Узпчелопром» бирлашмаси юзага келди. Бошқа ташкилий масалалар ҳам изчил ҳал этилди. Натижада бу тармоқдаги ишлар юришиб кетди, асал етиштириш муттасил орта борди. Масалан, 1981 йили 836 тонна асал етиштирилган бўлса, 1983 йили бу кўрсаткич 1477 тоннага етди. 1985 йили эса 2258 тонна асал йиғиштириб олинган. Бу фақат «Узпчелопром» бирлашмаси фаолиятига тегишли рақамлар. Бутун Ўзбекистон бўйича олиб қарайдиган бўлсак, маълумотлар янада салмоқлидир. Жумладан, 1985 йили жумҳуриятимиз бўйича давлатга жами 3570 тонна асал сотилган, бу кўрсаткичлар 1987, 1988 йилларда мос равишда 4290 ва 4300 тоннани ташкил этди.

Шу ерда рақамлар замирига жо бўлган ҳаётий омилларга кўз ташлашимиз жоиз. Ўзбекистонда 70-йиллар ўрталаридан бошлаб асаларичилик гуркираб ривожланишига нималар сабаб бўлди? Албатта, бу борада давлат миқёсида оқилона иш юритилганлиги муваффақият келтирди. Айни чоғда ўша пайтлар республикага раҳбарлик қилган марҳум Шароф Рашидовнинг асаларичиликни юксалтиришга қўшган шахсий ҳиссаси бебаҳодир.

— Шароф ака қайси вилоятга ташриф буюрса, бошқа ишлар қатори асаларичилик аҳволи билан албатта қизиқардилар, — дейди Қишлоқ хўжалиги вазирлигига қарашли «Ўзпчелопром» ишлаб чиқариш бирлашмаси директор муовини Т. Тўхтаев.

Дарвоқе, пахта яккаҳокимлиги устун бўлган ўша пайтларда республика раҳбариятининг доимий мадади, назоратисиз ўлкамизда асаларичиликни ривожлантиришда туб бурилиш ясаш қийин эди. Камина суҳбатда бўлган қатор асаларичиларнинг гувоҳлик беришларича, фақат Шароф ака эмас, бошқа раҳбарлар ҳам бу тармоқнинг равнақи тўғрисида қайғуришган. Жумладан, ўша вақтда республика ҳукумати асаларичиликни тараққий қилдириш борасида бошқа мамлакатлардан хусусан Австриядан беда гулидан нектар олишга қодир ниши узун асаларилар келтирилиб, Ўзбекистон шароитида синаб кўрилган...

Хуллас, 70—80-йилларда республикамизда асаларичиликнинг тез ривожланишида давлат миқёсида оқилона иш юритилганлиги қўл келди. Кейинроқ бу соҳанинг ночор аҳволга тушиб қолиши ҳам кўп жиҳатдан сиёсий-иқтисодий ўзгаришлар билан боғлиқдир.

БУГУНГИ МАНЗАРА

Дастлаб кўпчиликни ўзига ром қилган машъум «қайта қуриш» жараёни аслида бузғунчиликдан иборат нарса эканлиги тобора равшан бўлмоқдаки, буни асаларичилик мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Зеро, 1989 йилгача Ўзбекистонда асаларичилик муттасил ривожланиб келган бўлса, 1989 йилдан бошлаб бу соҳа таназзулга юз тутди. Албатта, бу ҳолатнинг асосий сабаби собиқ иттифоқ ҳудудида иқтисодий танглик, сиёсий бош-бошдоқлик кучайиши эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Айни чоғда соҳага раҳбарлик қилишда ҳам қўпол хатога йўл қўйилганлиги вазиятни мушкуллаштириб юборди.

Гап шундаки, қайта қуриш уммонига боши билан шўнғиган мутасаддилар республикада мавжуд асаларичилик совхозларининг аксариятини «Узпчелопром» бирлашмаси қарамоғидан чиқариб, район агросаноат уюшмалари ҳисобига ўтказиб юборишди. Бу тармоқда ишнинг чаппа кетиши айни мана шу пухта ўйлаб кўрилмаган тадбирдан бошланди, десак сира адашмаймиз. Нега? Шунинг учунки, район агросаноат уюшмалари биринчи навбатда қишлоқ хўжалик экинлари ҳосили учун масъулдирлар, асаларичиликдаги аҳвол учун ҳеч ким уларни жиддий тергамайди ҳам. Бундан ташқари, 1989 йилга келиб бетўхтов қайта қуришлар туфайли шундай аҳвол юзага келган эдики, бундай шароитда топширилган иш устидан қатъий назорат ўрнатилиши даргумондир. Иккинчидан, район агросаноат уюшмаларида асаларичиликни миридан-сиригача биладиган, унга раҳбарликни оқилона йўлга қўя оладиган мутахассислар деярли йўқ эди, Бинобарин; хоҳиш бўлган тақдирда ҳам бу соҳада фаолиятини назорат қилиш имкони топилмасди. Ҳолбуки, «Узпчелопром» бирлашмаси учун асаларичилик асосий фаолият соҳаси бўлиб, айнан шу тармоқнинг равнақи учун масъулият унинг зиммасида эди.

Ким билади, осойишталик даври бўлганида бошқарув соҳасида йўл қўйилган хато эртами-кеч тузатилармиди? Лекин мамлакатда вазият янада танглашиб, охир-оқибатда собиқ иттифоқ мустақил давлатларга парчаланиб кетди. Бу асаларичилик учун навбатдаги оғир зарба бўлди. Зотан, асаларичилик учун асбоб-ускуналар асосан икки шаҳар — Таганрог ва Стерлитомокдаги заводларда ишлаб чиқариларди.

— Ҳозир бу заводлардан олтин ҳисобига ҳам маҳсулот олиб бўлмаяпти, — дейди «Узпчелопром» бирлашмаси директори Михаил Семёнович Юн. — Аниқроғи, заводлар бизга маҳсулот етказиб беришга тайёр, лекин банк тизимидаги ҳар хил чалкашликлар, тўсқинликлар туфайли тегишли асбоб-ускуналарни ололмаяпмиз...

Шуни айтиш керакки, «Узпчелопром» раҳбарияти қўл қовуштириб ўтиргани йўқ, аҳволни яхшилаш юзасидан муайян тадбирларни кўрмоқда. Жумладан, майда-чуйда анжомлар учун жумҳуриятимиздаги корхоналарга буюртмалар берилмоқда, хорижий давлатлар фирмалари билан ҳамкорлик йўлга қўйилмоқда.

— Очиғини айтганда, — дейди Михаил Семёнович, — илгари собиқ иттифоқ таркибида бўлган, эндиликда ўзини мустақил деб эълон қилган мамлакатлар корхоналари билан муносабатларни сақлашдан кўра бошқа хорижий давлатлар билан ҳамкорликда иш юритиш осонроқ кечмоқда.

Бу гапнинг исботи сифатида Михаил Семёнович Туркиядан келтирилган асал қадоқлаш қурилмасини кўрсатди.

— Бошқачароқ ишлаш ҳам мумкин эканку, — дедим мен қадоқлаш цехига ўрнатилган ва ҳар жиҳатдан озода қурилмани кўздан кечираётиб.

— Мумкин эмас, зарур! — дея тузатиш киритди сўзимга Михаил Семёнович. — Янгича иш бошлаганимиздан кейин маҳсулотимизга чет эллик харидорлар кўпаймоқда. Кореядаги етакчи фирмалар маҳсулотимизни биз қўйган нархда сотиб олишга тайёр, уларнинг вакиллари: «Биз учун баҳоси эмас, сифати муҳим» дейишмоқда. Австрия, Германиядан ҳам буюртмалар олдик...

— У томонларда, нима, асал йўқми?

— Борликка бор-ку, лекин таркиби бизнинг асалга тенглаша олмайди...

Михаил Семёнович билан суҳбатни давом эттирдик.

— Гапнинг пўст калласини айтадиган бўлсак, Ўзбекистон жаҳон асаларичилик марказига айланиши мумкин, — деди у. — Мен бу гапимни истаган киши олдида исбот қилиб беришга тайёрман...

Михаил Семёнович: «Мана, касалхонада ётганимда ҳам асаларичилик истиқболи хусусида бош қотириб, баъзи нарсаларни қоралаб қўйганман», — дея қўлёзма ҳолидаги беш-олти варақ қоғозларни узатди. Мен муаммо моҳиятини баён қилишни сўрадим. «Узпчелопром» директори анча йиллардан буён ўйлаб келаётган тўрт-беш муаммо хусусида батафсил тўхталди.

Биринчи муаммо: асалари насларини табиий муҳитга мос келадиган тарзда жойлаштириш, қайси насл қайси жойда самарали фаолият кўрсатишини илмий тадқиқотлар ва тажриба йўли билан аниқлаш. Уруғчилик ва наслчилик ишларини йўлга қўйиб, асаларилар учун озуқа манбаларини узлуксиз янгилаб бориш.

— Сигирнинг сути оғзидадир деган нақл асаларилар борасида ҳам айни ҳақиқатдир, — дея таъкидлади Михаил Семёнович — Лекин бу йўналишдаги ишларимиз ҳали бошланмади ҳисоб. Биз учун ҳозир асосий муаммо — мавжуд асалари уяларини сақлаб қолишдан иборат, наслчилик, уруғчилик, бошқа тадқиқот ишларига имкон ҳам, маблағ ҳам, шароит ҳам йўқ. Чунки қанд-шакар, асбоб-ускуналар билан таъминланиш даражамиз ўта ночор аҳволда бўлиб, бу масалаларни ҳал қилмасдан олға босишимиз қийин.

Иккинчи муаммо: Энг кўп миқдорда мум ҳосил қиладиган арилар бизларда. — Шунга мувофиқ яхши мум рамкаларини етарли миқдорда етказиб беришни йўлга қўйсак, арилар мум катаклар ясашга чалғимасдан асосий иш — асал йиғиш ва экин-тикинларни чанглатиш билан банд бўлишади. Ўшанда асал ва бошқа асаларичилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни бемалол йилига икки ҳиссадан кўпайтириш мумкин.

Учинчи муаммо. Экин-тикинларни арилар ёрдамида чанглатишни изчил йўлга қўйиш.

— Шу ўринда мен бу иш ўлда-жўлда ҳолатда эканлигини таъкидлашга мажбурман, — деди Михаил Семёнович афсус билан. — Очиғини айтганда, асал етиштириш арилар ёрдамида экин-тикинларни чанглатиш келтирадиган самара олдида унчалик муҳим кўринмайди. Гап шундаки, ғўза арилар ёрдамида чанглатилса, ҳосилдорлик 25 фоизга ортади. Шу пайтгача биз асосан экин майдонларини кенгайтириш, солинадиган ўғитлар миқдорини ошириш, ишлов беришни кучайтириш ҳисобига ҳосилдорликни ошириш пайида бўлдик. Ҳолбуки, яхши чанглатилмаган экин-тикинларга қанча ишлов берилмасин, улар қанча тарбия қилинмасин кутилган натижага эришиб бўлмайди. Ҳашаротлар, хусусан асаларилар ёрдамида чанглатиш шунчаки ҳосилдорликни ошириб қолмай, ҳосилнинг сифат кўрсаткичларига ҳам ижобий таъсир қилади. Масалан, арилар ёрдамида ғўза чанглатилса, толанинг ва чигитнинг сифати сўзсиз яхшиланади, пуч уруғлар миқдори кескин камаяди. Лекин афсуски, масаланинг бу жиҳати мутлақо эътибордан четда қолмоқда...

Қир-адирлар, тоғлар етиштирилган асалнинг таъми ўзгача, шифобахшлик хусусияти янада юқоридир. | Бу жойларда асалари оилалари сонини кўпайтирсак, ҳосилга ҳосил қўшиб қолмасдан эл-юрт саломатлигини мустаҳкамлашга пухта замин ҳам яратган бўламиз.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ олган сурат.

Михаил Семёнович 1985 йилга оид ҳисоб-китобларни келтирди. Ўша йили, маълумотларга қараганда, 1 миллион 742 минг гектар майдонда ғўза ўстирилиб, 4 миллион 948 минг тонна ҳосил етиштирилган. Агар шунча майдондаги ғўза арилар ёрдамида тўлиқ чанглантирилганда қўшимча равишда 1 миллион 200 минг тонна пахта олиш мумкин эди! Қаранг, икки йирик вилоят етиштирадиган миқдордаги ҳосил бой берилган! Ўша йили қисман арилар ғўзани чанглатган, дея тахмин қилганимизда ҳам, салкам бир миллион тонна пахта ҳосили бой берилган. Бу бир йилдаги талафот ва фақат ғўза бўйича. Лекин мева-сабзавот экинлари-чи?

— Мева-сабзавот борасида асаларилар ёрдамида чанглатиш самарадорлиги янада салмоқлироқдир, — дейди Михаил Семёнович, — Бу ҳолда умумий ҳосилдорлик 50 фоизга ортади, Ҳар бир экинни алоҳида олиб қарайдиган бўлсак, асаларилар ёрдамида чанглатиш орқали олма ҳосилдорлигини 30 фоизга, карам, шолғом, пиёз ҳосилдорлигини 30—40 фоизга, кунгабоқар ҳосилдорлигини 40—50 фоизга, беда уруғи ҳосилдорлигини 180—250 фоизга оширади ва ҳоказо.

«Узпчелопром» директорининг сўзларидан кўриниб турибдики, ғўзадан бошқа экин-тикинлар борасида ҳам биз арилар ёрдамида чанглатишни яхши йўлга қўймаганлигимиз туфайли кўзланганидан 30—40 фоиз кам ҳосил олмоқдамиз. Республика миқёсида ҳисоблайдиган бўлсак, ҳар йили кўрилаётган талафот ақлни лол қолдиради. Афтидан, Америка Қўшма Штатларидаги иқтисодчилар, деҳқонлар ўз вақтида тегишли ҳисоб-китоблар ишларини амалга ошириб, зарур тадбирларни кўрганликлари бежиз эмасга ўхшайди. Акс ҳолда бу мамлакатдаги аксарият хўжаликларда экин-тикинларни ҳашаротлар, хусусан асаларилар ёрдамида чанглатиш мажбурий агротехника тадбири қилиб қўйилмасди. Чунончи АҚШда шахсан ўзи асаларичилик билан шуғулланмайдиган фермер экин тикинлар гулга кирган паллада асалари оилаларини ижарага олиб, ҳар бир оила учун кунига икки доллар тўлайди ва бунга сира афсусланмайди. Чунки бу икки доллари 20 ёки 200 доллар бўлиб қайтишига асло шубҳа қилмайди. Бизда-чи?

— Асаларичиларимизни одамларни ва молларни чақяпти, — деб ҳайдаб юбориш ҳоллари ҳам бўлиб туради, — дейди Қибрай районидаги «Тошкент» асалари урчитиш совхози директори З. Толибеков.

Эҳтимол, бундай ҳолатлар кўп эмасдир-у, лекин асаларилардан экин-тикинларни чанглатишда фойдаланиш борасида лоқайдлик, эътиборсизлик, бу тадбирнинг аҳамиятини тушунмаслик ҳар қадамда учрайди. Зеро, биздаги ғўза экилган майдонларни арилар ёрдамида чанглатиш учун 4—6 миллион атрофида асалари оилаларини асраш зарур, ҳолбуки ҳозир мавжуд асалари оилалари сони 500 мингдан ортмайди. Улар ҳам ихтисослашган асаларичилик хўжаликлари ҳудудидадир. Бошқача айтганда, ғўза экадиган хўжаликларда асалари оилалари йўқ ҳисоби. Боғдорчилик, мева-сабзавот экинларини етиштиришга ихтисослашган хўжаликларда ҳам асаларичилик, аниқроғи арилар ёрдамида экинларни чанглатишга эътибор жуда суст. Чунки бу нарса тепадан назорат қилинмайди, хўжалик раҳбарлари, мутахассислар учун эса ортиқча ғалва, ташвишга ўхшаб кўринади.

Арилар ёрдамида экин-тикинларни чанглатиш берадиган самарани тушунмаслик жисмоний тарбия ва спорт машғулотлари кишига бағишлайдиган бардамлик, куч-қувватни менсимасликка ўхшаб кетади. Бизда кўпчилик соғлиғининг мазаси қочса, дори-дармонлар воситасида даволанишни ёки ҳар хил табиблар, экстрасенсларга мурожаат қилишни маъқул кўришади, жисмоний тарбия машғулотлари улар саломатлигини ҳар қандай доридан яхшироқ тиклаши мумкинлигига ишонишмайди ёки бу ишни машаққатли нарса билиб, жон койитгиси келмайди. Қишлоқ хўжалиги учун мутасадди кимсалар ҳам, хусусан давлат ва жамоа хўжаликлари раҳбарлари арилар ҳосилдорликни оширишга ҳисса қўшиши мумкинлигига унчалик ишонишмайди ёки чекилган ташвиш қилинган харажат эвазига келадиган даромадни арзимас деб билишади. Акс ҳолда арилар ёрдамида экин-тикинларни чанглатишга нисбатан ялпи совуққонликни қандай изоҳлаш мумкин?

Бу совуққонлик давлат миқёсида асаларичиликни кенг ривожлантиришга йўл очиб беришга масъул айрим идоралар, раҳбарлар фаолиятида ҳам кўзга ташланаётгани ғоят ажабланарлидир. Гап шундаки, асаларичилик хўжаликлари эрта баҳорданоқ асалари уяларини қийғос гулга кирган жойларга доимо кўчириб асал йиғишни одат қилишган. Шуни ҳисобга олиб «Узпчелопром» бирлашмаси маъмурияти асалари уяларини бир вилоятдан иккинчисига, шунингдек қўшни мустақил давлатлар ҳудудига кўчиришга рухсатнома сўраб февраль ойида Вазирлар Маҳкамасига мурожаат қилган эди. Вазирлар Маҳкамасидаги ўртоқлар «Узпчелопром» илтимосномасини Молия вазирлигига ва бошқа идораларга йўллабди. Улардан «Бу масала бизга тегишли эмас», деган мазмунда жавоб олингачгина апрель охирида рухсатномага имзо чекилибди...

— Кошки сансалорлик шу билан тугаган бўлса! — дейди «Узпчелопром» директори М. С. Юн. — Қарз эвазига Туркиядан асал қадоқлайдиган қурилмани 179 минг долларга олиб келиб ишга туширдик. Энди қарзимизни ўзишимиз керак, лекин ҳанузгача бизга хорижга асал сотишга рухсат беришмаяпти. Давлатдан 1540 тонна асал етказиб беришга буюртма олдик. Хўп, биз буюртмада кўрсатилган миқдорда асални сўзсиз топширамиз, лекин режадан ортиқ маҳсулотни четга сотиб, қарзимизни узишга, Ўзбекистон учун сув ва ҳаводек зарур валюта ишлаб топишимизга нега тўсқинлик бўлмоқда?

Михаил Семёновичнинг гувоҳлик беришича, Тузелда бутун Марказий Осиё учун асаларичилик ускуналари етказиб беришга мўлжалланган ва қурилиши поёнига етай деб қолган завод биносини олиб қўйишга бир неча бор уриниб кўрилган. Уни кир ювиш машиналари ишлаб чиқаришга мослаштирмоқчи бўлишган. Ҳозир бино деярли тикланган, энди ускуналарни ўрнатиш, созлаш ишларини бажариб, хом ашё билан таъминлаш масалаларини ҳал этиш жоиз. Равшанки, бу муаммоларни ҳукумат мададисиз ечиб бўлмайди.

БОЙ БЕРИЛАЁТГАН ИМКОНИЯТ

Умуман, асаларичилик соҳасидаги вазият билан танишиш жараёнида шундай хулосага келдикки, республика миқёсида кенг қамровли чора-тадбирлар кўрилмаса, ҳали-вери бу тармоқни ривожлантиришда силжиш бўлиши қийин. Шу муносабат билан айрим мулоҳазаларни баён қилиш ўринлидир.

Биринчидан, арилар ёрдамида экин-тикинларни чанглатиш ишига бепарволикка чек қўйиш керак. Бунинг учун ҳар бир хўжаликда экин-тикинларни чанглатиш учун тегишли миқдорда асалари оилаларини сақлашни қатъий йўлга қўймоқ зарур. Албатта, бир икки йил ичида хўжаликларда етарли миқдорда асалари оилалари боқилишига эришиш қийин, лекин уч-тўрт йил давомида бу ишни бемалол уддаласа бўлади.

Бу вазифанинг уддаланиши эса Вазирлар Маҳкамаси, Қишлоқ хўжалиги вазирлиги асаларичиликни ривожлантириш учун зарур моддий базани юзага келтиришни қай даражада муваффақиятли мувофиқлаштира олишига боғлиқ. Зеро, асаларичилик учун керакли асбоб-ускуналар, анжомлар, қурилмалар, буюм-ашёларни муттасил ошиб борадиган эҳтиёж даражасида ишлаб чиқаришни йўлга қўймасдан туриб, бу соҳани юксалтиришга эришишнинг имкони йўқ.

Шуни айтиш керакки, дастлабки паллада хўжаликларда асаларичилик экин-тикинларни чанглатиш воситаси сифатида ривожланмоғи даркор. Хўжаликлар кейинроқ бевосита асал етиштиришни йўлга қўйишлари мумкин. Бу ҳолда асал текинга тушиши аниқ. Чунки арилар экин-тикинларни чанглатиши натижасида ҳосилдорликнинг ошиши ҳисобига келадиган самара ариларни парваришлашга кетадиган ҳар қандай харажатларни ортиғи билан қоплашига шубҳа йўқ.

Шу ўринда бир изоҳ зарур. Илгари ғўза майдонлари яқинида асаларичилик билан шуғулланишнинг иложи йўқ эди. Чунки ҳар хил зараркунандаларга қарши ва ғўза баргини тўкиш жараёнида ишлатилиб келинган заҳарли дориворлар асалариларга қирон келтирарди. Хонадонларда асралаётган асаларининг қирилиб кетгани бунга далил бўла олади. Шунинг учун бўлса керак, 70-йилларда ихтисослашган асаларичилик хўжаликлари ташкил этишга эътибор қаратилдики, бу ўша шароитларда бирдан-бир тўғри йўл эди. Натижада асал етиштириш муттасил ўсишига эришилди, лекин арилар ёрдамида экин-тикинларни чанглатиш масаласи эътибордан четда қолди.

Вазият ўзгариб, ҳар хил заҳарли дориворларни қишлоқ хўжалигида ишлатишга чек қўйилган ҳозирги шароитда ҳам бу масаланинг диққат марказидан четда туришини яхшилик аломати деб бўлмайди. Раҳбарлардан тортиб оддий мутахассисларгача ер юзида мавжуд экин-тикинларнинг 80 фоизи четдан чанглатишга муҳтож эканлигини, акс ҳолда шунчаки ишлов беришни кучайтириш ҳисобига чамаланган ҳосилни олиб бўлмаслигини идрок этиб, тегишли тадбирларни амалга оширишлари, хусусан асаларининг бу борадаги имкониятларидан оқилона фойдаланишни йўлга қўйишлари жоиз. Бу нарса қишлоқ хўжалик экинларидан мўл ҳосил олишнинг муҳим омили эканлигини доимо эсда тутиш зарур.

Асаларичиликнинг аҳамияти шу билангина чекланмайди. Асал — ёруғ дунёда мавжуд неъматлар ичида энг шифобахшларидан биридир. Уни мунтазам тамадди қилиб турган киши кўплаб хасталиклардан фориғ бўлиб, қайта куч-ғайратга тўлганини ўзи ҳам сезмай қолади. Бу ҳақда Ибн Синодан тортиб ҳозирги етакчи шифокорлар, тадқиқотчиларнинг фикр-мулоҳазаларини келтириш мумкин. Фақат битта мисол билан кифояланамиз.

Асалнинг шифобахш хусусиятлари тўғрисида гап кетганда «Узпчелопром» бирлашмаси директорининг ёрдамчиси, Улуғ Ватан уруши иштирокчиси, В. Е. Горлицкий шундай деди:

— Узоққа бориб ўтирмай ўзимни мисолга олайлик. Жарроҳлар ўт пуфагимни олиб ташлаганларига неча йил бўлса-да, мана, худога шукр, соғ-саломат ҳануз ишлаб юрибман. Нега? Шунинг учунки, ҳар куни асал ейман..

Дарвоқе, ўт пуфаги олиб ташланган одамнинг овқатни ҳазм қилиши жуда қийин кечишидан баъзилар бехабар бўлсалар керак. Ҳолбуки, асал ва унга қўшимча равишда юзага келувчи маҳсулотлар (гул чанги, асалари муми, прополис, асалари сути) ўзининг шифобахшлиги жиҳатидан кўплаб дорилардан устун туради, айни чоғда сунъий дорилардан фарқли равишда мутлақо безарардир, яъни кейинчалик салбий оқибатларни юзага келтирмайди.

Шундай экан, ҳозир озиқ-овқат саноатида ялпи равишда ишлатилаётган қанд-шакарни аста-секин асалга алмаштириш ва гул чанги, прополис, асалари сути билан беморларни даволашни кенг йўлга қўйиш хусусида жиддий ўйлаб кўриш даркор. Ахир олтин ҳисобига хориждан ҳар хил дори-дармонлар сотиб олиш ўрнига ўзимизда асаларичиликни кенг тараққий эттириб, шу асосда кишиларимизнинг соғлиғини тиклашга эришиш маъқулроқ эмасми? Бу ҳақда ким бош қотириши керак?

Албатта, бу ҳукумат миқёсида ҳал этиладиган муаммо. Уни «Узпчелопром» бирлашмаси ҳам, Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳам ёлғиз ҳолда уддалай олмайди. Бинобарин, Вазирлар Маҳкамаси мустақил Ўзбекистоннинг иқтисодий юксалишида тамал тошларидан бири бўлиши мумкин бўлган асаларичиликни ҳар жиҳатдан ривожлантириш борасида кенг кўламдаги тадбирларни амалга оширади деб ўйлаймиз.

Аслида шунга ишонч ушбу мавзуда қалам тебратишга даъват қилди. Ҳозирча эса кузда ва қишда дастурхонимизга файз киритиши, баданимизга малҳам бўлиши мумкин бўлган олтинга топилмас неъматларнинг катта қисми қийғос тўкилаётган гуллар билан бирга тупроққа қоришиб кетмоқда. Ҳолбуки, беғамликка барҳам бериб, озгина тадбиркорлик кўрсатсак, қанд-шакар танқислигидан бир умрга қутулишимиз ва сал муболаға қилиб айтадиган бўлсак, ариқ-анҳорларимиздан асал оқизишимиз мумкин. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, республикамиз ҳудудидаги асалари оилаларини мавжуд экин-тикинларни чанглатиш учун зарур миқдор — 5—6 миллион донага етказсак, ҳар асалари оиласидан 10 килограмм асал олинган тақдирда ҳам, 50—60 минг тонна асал етиштириш мумкин. Ҳолбуки парвариш етарли бўлса, ҳар бир ари оиласи 30 килограммгача асал йиғиши мумкин!

Бой берилаётган имкониятлар хусусида ўйлаган сайин: «Ўқувсизлигимиз қачонгача давом этади?» деган бир нидо хаёлни безовта қилаверади, безовта қилаверади. Чиндан ҳам, токайгача бебаҳо ризқ-рўзимиз, нондай азиз насибамизни оёқ ости қиламиз?..

Шермуҳаммад АЛЛОМОВ,
«Қишлоқ ҳақиқати» мухбири.

Бир пиёла чой баҳона

Дам олиш саҳифаси

СЎЛИМ ҚИШЛОҚДА

УЧ ТИЛСИМ

Ҳисор тоғ тизмаларининг этагида, сўлим Сурхон воҳаси Тошкент — Термиз катта йўли ёқасида Қашқадарё вилояти ҳудуди билан туташган жойда қишлоқ бор. Номи ғайритабиий: Оқработ. Оз эмас—кўп эмас, бу қишлоқ катта даранинг ичидан бошланиб, дарё бўйлаб ўн чақиримдан зиёд чўзилган. Дурбиндан қанча қараманг оқ ғиштдан терилган работни кўрмайсиз. Энди нима учун унинг Оқработ деб номланиши Сизни ҳам қизиқтирар.

Фалакнинг гардиши билан Муҳаммад Заҳириддин Бобур шу қишлоқнинг бош қисмида қўноқ бўлган. Даранинг шундоққина ўнг биқинида, арчазорлар орасида мўъжазгина қўрғон қурдириб, бир муддат яшаб, сўнг Афғонистонга равона бўлган. Бу тафсилот адабиётларда учрамайди. Сабаби, у вақтларда бу жойларнинг номи бўлган, бўлса ҳам, эҳтимол, бошқачадир. Бироқ авлоддан авлодга мазкур қўрғончанинг қайси тарихий шахсга тегишли эканлиги ҳақидаги гаплар ўтиб келаверган.

Ёру диёрини ўз ихтиёри бирла тарк этган шоир ва шоҳнинг кимсасиз тоғ устида қишлаб, баҳорда қўш қўшдириб деҳқончилик қилгани ҳақида ривоятлар бор. Ҳозир бу кенгликда «Каттапой» ва «Майданак» номлари билан азим боғлар барпо этилган. Қисман қолдиқлари қолган хароба эса «Бобурнинг қўрғони» деб юритилади. Бу — биринчи тилсим. Негаки, бунга тегишли маълумотлар мавжуд манбаларда учрамайди.

Иккинчиси. Қишлоқнинг қоқ марказида девори харсанг тошлардан йўнилиб нақшинкор услубда терилган, ҳашаматли устунлар билан безатилган ўртамиёна қўрғон мавжуд. Балки қишлоқнинг номи шунга дахлдордир, деган гумонлар ҳам йўқ эмас. 1920 йилнинг сентябрида Бухоро ҳукмдори Амир Саид Олимхон Афғонистонга кетаётганида ҳали қўлида салтанат бор эди. Мавжуд имкониятдан фойдаланиб унча-мунча ишларни амалга оширишга қодир бўлган Олимхон шу қўрғонни қурдирган экан.

Бундан олти йил муқаддам қаровсиз ётган ўша қўрғондан фойдаланиш мақсадида маҳаллий ҳокимият билан аҳоли ҳамжиҳатликда иш бошлади. Унинг ичидаги нураган деворлар, тошу тупроқ—жамики ортиқча жисмларни чиқариб ташлашиб, ёзги кинотеатр ҳозирламоқчи бўлишди. Бироқ ишлар айни авжига чиққанда тўхтади. Бу жой карвонсарой сифатида бунёд этилган. Саксонни саралаб ўтган нуроний отахонларнинг эслашларига қараганда, Амир Олимхон бу ерда жуда катта тантаналар қилган, қурбонликлар сўйиб элга тортиқ қилган. Бу воқеанинг гувоҳи бўлган баъзи кишилар, шукрлар бўлсинки, ҳали ҳам ҳаётдирлар. Улар ўз таассуротларини мавриди келганда ҳикоя қилиб беришади. Бироқ бу воқеалар тафсилотини ўрганишга ҳали ҳам ҳеч ким жиддий киришгани йўқ.

Учинчи тилсим эса янада ғаройиб. Айтишларича, Абдуллахон ўз қўл остидаги ҳудудларга саёҳат қилиб ўнғай масканда қўрғон қурдириб кетаверган. Ҳозирги шу қишлоқнинг қуйи қисмида дарё ёқасида навбатдаги работни бунёд эттираётганида орқасидан чопар келиб, саройда салтанатга нисбатан фитна уюштирилаётган, халқ турли талаблар билан исён кўтараётганини маълум қилишади. Шум хабарни эшитиб ҳукмдор дарҳол изига қайтади. Ва, афтидан, «бу охирги работим бўлди», деган гапни айтади. Бундан воқиф бўлган яқин атрофдаги кўчманчи чорвадорлар уни «охирги работ» деб атай бошлайдилар. Кейинчалик бу исм «Охирработ» тусини олади. Сўнгра эса тилга равон бўлсин учун «Охработ» дейишади. Ахийри талаффуз тақозоси билан бу атама «Оқработ» тарзида қўлланилди.

Элдошларимиз орасида «Абдуллахон қурдирди минг бир работ, аммо битмай қолди Охирработ» деган гап киноя, баъзан мутойиба тарзида ҳали ҳам ишлатилади. Ҳозирги кунда бу работ ўрнида устини чим қоплаган ясси тепаликдан иборат археологик ёдгорлик мавжуд бўлиб, у ерда пишиқ ғишт парчалари сочилиб ётибди.

Шайбонийлар сулоласига мансуб бўлган Мовароуннаҳр ҳукмдори Абдуллахон даврида мамлакат ободончилигига катта эътибор берилди. Нисбатан осойишталик вужудга келгани боис савдо-сотиқ ишлари ривожланди. «Буюк ипак йўли» бўйлаб карвонларнинг, сайёҳу дарвешларнинг йил-ўн икки ойлик қатнови асрлар оша давом этиб келмоқда эди. Икки дарё оралиғидаги давлатни кесиб ўтувчи бу машҳур савдо йўлида йўловчиларнинг мушкулини осонлаштириш мақсадида катта-катта работлар, карвонсаройлар, сардобалар қурилди.

Айтайлик Хуросондан Ҳиротга, ундан Бухоро ва Самарқанд шаҳарларига келувчи карвону сайёҳлар Амударё орқали Термиз шаҳридан ўтиб Дарбанд, Темир дарвоза, Чак-чак дараси (чунки бу атрофда Чак-чак дараси орқали ўтадиган йўлдан бўлак йўл бўлмаған, борлари ҳам ниҳоятда сўқмоқли ва қуюқ ўрмондан иборат бўлган) орқали Охирработга келиб қўноқ бўлишган. Ана шу жойдан йўл иккига: биринчиси Бухоро шаҳрига, иккинчи эса Шаҳрисабз, Самарқанд шаҳарларига қараб ажралиб кетган. Шу ерда Охирработнинг яна бир хусусияти пайдо бўлади. Бухоро ва Самарқанддан харид моллари билан қайтишган савдогарлар ана шу жойда бириккан бўлишса ажаб эмас.

Ҳиндистон, Покистон, Афғонистон сингари мамлакатларни Мовароуннаҳр, яъни Бухоро ва Самарқанд шаҳарлари билан боғловчи энг қулай йўл қаердан ўтганлиги олимларимиз нигоҳидан ҳануз четда қолиб келмоқда. Хуллас, Охирработ ва Чач-чак довони биз авлодларга аждодларимизнинг хокига қўшилиб ётган кўплаб тилсимлардан дарак бериши мумкин.

Буюк жаҳонгир бобомиз Амир Темур Курагоний ҳам «Темур тузуклари»да бу жойларни тилга олиб ўтадилар.

«...мени («Амир Темурни Балх ҳокими Амир Ҳусайн) Чакчак дарасида учрашишга даъват этганди... Чакчак дараси атрофига баҳодирларимдан бир гуруҳини юбориб, яшириб қўйишни, кейин эса ўзим бир неча одамимни олиб учрашувга бормоқчи бўлдим».

Буларни ёзишдан мурод шулки, биз юқорида келтирган маълумотлар олимларимиз томонидан чуқурроқ таҳлил ва тадқиқ этилса тарихимиз, қадриятларимиз ва маданиятимизнинг йўқолиб кетган зарварақларини тиклашимиз ҳамда шавкатли ўтмишимизни дурустроқ ўрганишимизга ўзига хос улуш бўларди.

Менглимамат РАЖАБОВ,
Бахтиёр НАЗАРОВ,
Деҳқонобод районидаги 7-ўрта мактаб ўқитувчилари,
Сафар ОЛЛОЁР,
журналист.

Қаршн район маданият бўлими қошидаги «Чўл чамани» дастаси хушовоз хонандаси Иброҳим Зойиров ҳур Ватанни, севги, одамийликни тараннум қилувчи қўшиқларни ижро этишни ёқтиради. Шу боис бўлса керак, халқ сайллари, байрамлар, тўй-томошаларга уни кўп таклиф қилишади.

СУРАТДА: И. Зойиров навбатдаги таронани ижро қилмоқда.

Ш. СУЛТОН олган сурат.

НУРЛИ МАНЗИЛ

Илгарилари никоҳ тўйлари ихчам ва исрофгарчиликсиз, ортиқча дахмазаларсиз нишонланарди. Тўй куни куёв қайлиғини отга мингаштириб уйига олиб борган. Қадимий удумга биноан келинни кичкинтой укаси куёвникигача кузатиб келган. Шўх ёллалар янгалар томонидан маҳорат билан ижро этилган, ўлан ва ёр-ёрлар тўйхонани ларзага келтирган. Арқон тортиш ўйинлари даврага файз ва шукуҳ бағишлаган. Ачинарли томони шундаки, ана шундай ибратли удумларни унутаяпмиз, Лапар айтишувлар, келиннинг қайнона ва қайнотага таъзим бажо этиб, сулувлигини кўз-кўз қилиши баъзан эътибордан четда қолаяпти. У пайтлар тўйларда етишмовчилик туфайли қозон-қозон овқат қилинмасди. Бир коса оби-ёвғон билан куёвга узатилган момоларимиз кам эмас. Улар учун бахтли яшаш муқаддас туйғу бўлган. Ҳозирги кунда эса гарчи бозор иқтисоди тақчиллиги гирибонимиздан олиб турган бўлсада, таомларни исроф қилиш, ким ўзарга беллашиш ҳоллари учрамоқда. Ахир, «ўзини кўрсатиб қўйиш» туфайли иқтисодий танглик вужудга келмаяптимикан?!

Ўтмишда ҳашар ҳам гўё байрам тусини оларди. Энди ҳашар деса баҳона аҳтаришга тушувчилар оз эмас. Фақат ўз манфаатини ўйлаш меҳр-оқибатнинг йўқолишига сабаб бўлмаяптимикан?! Яқин-яқинларгача ҳашар одамларни жипслаштирадиган ва оғир юмушларни якдиллик билан бажарилишига имкон яратадиган тадбир ҳисобланарди. Унда ўйин-кулги, шодлик ва хурсандчилик кишиларни тобора бир-бирига яқинлаштирган.

Ғазалхон ва танти халқнинг фарзандларимиз. Аския ва халқ қўшиқларини маромига етказиб куйлаш эл қалбидаги армонларнинг бироз унутилишига сабаб бўлган. Элнинг билимдон фарзандлари қанчалик кўпайса, унинг ташвишлари шунчалик озаяди. Демак, қишлоқлардан ноёб истеъдод соҳибларининг чиқиши қадим-қадимдан аён. Қўли эм табиблар эл соғлигини таъминлаганлар. Ажойиб тадбирлар қишлоқ аҳлини доимо бирлаштириб турган. Халқ лапарлари дилларга фақат шодлик бағишлаб қолмай, балки тарбиявий аҳамиятга ҳам эга бўлган. Бахшилар элу юрт ободлигини, ёрга садоқатни созларида тараннум этганлар. Йиллар ўтмоқда. Мўъжизалар рўй бераётир. Бир пайтлар колхоз далаларига трактор ҳайдаб келган одамга ҳайрат билан нигоҳ қадаган кишилар бугун руҳлар билан сўзлашмоққа киришди. Шундай даврлар келадики, мўъжизалар ҳам ҳаётий ҳақиқатга айланади. Ўша кезларда иқтисодий танглик ўрнини тўкинлик ва меҳр-оқибат эгаллайди. Давр билан ҳамнафас бўлиш, унинг ўзгаришларини тўғри қабул қилиш одамзотни нурли манзилларга бошлайди.

Ғайрат БОБОҚУЛОВ,
Гўзалкент тумани.

«БИР СОАТЛИК ҲАЛИФА»

Охунбобоев номли Андижон мусиқали драма ва комедия театри жамоаси иқтисодий танглик буҳронидан истиқболли йўлга чиқиб олди. Ишбилармон директор Жавлон Тошхўжаев аниқ ва пухта режалар ишлаб чиқди. Йиллик репертуар режасига энг аввало маҳаллий муаллифлар асарлари танлаб олинди. Жумладан, Раҳбар Файзибоева, Олимжон Холдор, Заҳриддин Муҳитдинов ва бошқа муаллифлар асарлари томошабинга тортиқ этилди.

Театрнинг навбатдаги янги саҳна асари Насрулло Қобул қаламига мансуб «Минг бир кеча» эртаклари асосида ёзилган «Бир соатлик халифа» эртак-комедиясидир. Асар инсонийлик, пок муҳаббат, меҳр-оқибат ғояларини олға суради.

Асарни саҳналаштирган ёш режиссёр Улуғбек Зуфаров, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Баҳодир Маматхоновлар драма устида кўп меҳнат қилганликлари спектакль давомида намоён бўлди.

Ролларни юксак маҳорат билан ўйнаган артистлар томошабинлар томонидан эътироф этилди.

Театр жамоасининг навбатдаги саҳна асарлари ҳам маҳаллий муаллифлар асарларидан эканлиги янада қувончлидир. Яхши ният билан меҳнат қилаётган санъаткорлар жамоасига ижодий парвозлар тилаймиз.

Одилжон ЭГАМБЕРДИЕВ.

ЗАВҚ-ШАВҚИ ЎЗГАЧА

Футбол бўйича Ўзбекистон иккинчи чемпионатида жамоалар навбатдаги тур учрашувларини ўтказишди. Тошкентдаги «Пахтакор» марказий ўйингоҳида мезбонлар Гулистоннинг «Шифокор» клубини қабул қилдилар. Ушбу учрашув мухлислар ва мутахассисларнинг диққат марказида бўлишига бир неча сабаб бор эди. Ўтган турда Қўқонда «Пахтакор»нинг ғалаба қозона олмагани вақтинчалик ҳодисами ёки пешқадам чарчаб қолдими? Кечиновни қайтариб келишдими? «Шифокор» олий табақанинг кучли жамоаларига йирик ҳисобда ютқазиш анъанасини давом эттирадими ёки «Пахтакор» нечта гол ура олади? Шу каби саволларга жавоб олиш мақсадида стадионга ташриф буюрганлар ҳам, уйда телеэкран қаршисида ўтирганлар ҳам ўтказган вақтларига ачинмадилар, деб ўйлаймиз.

Ўтган йилги биринчиликда ҳар икки жамоа чемпион бўлишга эришган эди— мезбонлар олий табақада, меҳмонлар биринчи табақада. Мавсумлар орасида эса гулистонликлар, жамоа бош мураббийи айтишича, асосий таркибнинг олти ўйинчисидан маҳрум бўлишибди. Уларнинг ўрнини тўлдириш жамоага осон бўлмаганини бу йилги чемпионатдаги учрашувлар кўрсатиб турибди. Деярли барча ўйинларни «Шифокор» бир таркибда ўтказмоқда. Заҳирадагилар ҳали олий табақа талабларига жавоб бера оладиган ўйин намойиш этолмаяптилар.

«Пахтакор» майдонга деярли жанговар таркибда тушди. Жамоа ўйинига таъсир кўрсата оладиганлардан Валерий Кечинов йўқ эди. Ўтган мавсумда биз бу ёш иқтидорли футболчининг чиройли голлари, ғалабага бўлган иштиёқидан баҳра олган ва йигитнинг келажаги порлоқ эканига ишонч ҳосил қилган эдик. Қишда Москванинг «Динамо»сига ўтармиш дейишганда, ҳали эрталик қилар деб ўйлагандик. Бу йилги ўйинларда Валерий тўп уришда давом этса-да, кўзларида аввалги учқун камдан-кам ҳолларда чақнайдиган бўлиб қолди. Ёз бошида эса у Москвага кетиб юборди. «Пахтакор» бош мураббийи Баҳодир Иброҳимов айтишича, шу кунларда «Спартак» (Москва) вакиллари музокара олиб бориш учун Тошкентга келишар экан. Мабодо Кечинов «Спартак»ка ўтса-ю, асосий таркибда ўйнай олмаса (бу эҳтимолдан йироқ эмас), сўниб қолмасмикан? Баланд пардада бошланган куй авжига чиқиб улгурмай узилмасин, ишқилиб...

«Пахтакор» ўйингоҳида учрашув қизғин ўтди. Гулистонликлар 18 дақиқада мусобақа пешқадамини ўйинни майдон марказидан бошлашга мажбур қилишди. Павел Бугало дарвозасига тўпни Ренат Сайфутдинов йўллади. Умуман, меҳмонларнинг 10 рақамли бу ҳужумчиси пахтакорчилар ҳимоясини тез-тез саросимага солиб турди. Биринчи бўлимнинг ўрталарига келиб «Шифокор» ҳужумлари сусайди. Энди мезбонларнинг устунлиги тобора яққол сезилиб борди. Ўйинда «Пахтакор»чилар 14 марта бурчакдан тўп тепишди. Фақат 9-бурчак тўпидан кейингина Миржалол Қосимов узатган тўпни «9» рақам остида ҳаракат қилган Абдуқаҳҳор Маъруфалиев боши билан дарвозага йўллаб, майдон эгаларини ҳисобда олдинга олиб чиқди. Бундан сал аввал эса чемпионатнинг энг сермаҳсул тўпурари Шуҳрат Мақсудов жавоб тўпини киритишга эришган эди.

Танаффусдан сўнг Дмитрий Ивангородский 3-тўпни киритгач, пахтакорчилар бир неча бор қулай имкониятлардан фойдалана олишмади. Биргина Нўъмон Ҳасанов ушбу учрашувда 3—4 гол муаллифи бўлиши мумкин эди. Омад юз ўгирганини тан олгиси келмаган Нўъмон ниҳоят ниятига етди. Майдон марказида тўпни эгаллаб олгач, ўртадан рақиблар жарима майдончасига ёриб кирди ва бир неча ҳимоячини алдаб ўтиб, тўпни дарвоза тўрига йўллади. Миржалол Қосимов билан бир-бирларини яхшигина тушуна бошлаган Шуҳрат Мақсудов бир неча бор Александр Сидоров дарвозасига таҳдид солди. Дарвозабон яхши уйин кўрсатиб, имкони борича қаршилик қилса-да, Шуҳратнинг яна икки зарбасига дош беролмади. Улардан бири Илҳом Шарипов бўш дарвозага тўп йўллаётганда ҳимоячи Сергей Селезнёв қўли билан тўпни қайтариб қолгани учун белгиланган 11 метрли жарима тўпи эди. Селезнёв ушбу ҳаракати учун майдондан четлаштирилди.

«Пахтакор» 6:1 ҳисобида ғалаба қозонди. Шуҳрат Мақсудов иккинчи бор «хет-трик» (бир ўйинда 3 тўп уриш)ка эришиб, 10 тўп билан тўпурарлар рўйхатига бошчилик қилмоқда. Аммо жамоа ўйинида ҳали яхшиланиши лозим бўлган жиҳатлар анчагина. Ўзидан кучсизлар билан жонини ортиқча койитмай ўйнашга ўрганиб қолишмаса бўлгани.

Ушбу турнинг бошқа учрашувлари қуйидагича якунланди. «Сўғдиёна» —«Трактор» — 3:1, «Нефтчи» — «Динамо» — 4:0, «Наврўз» — «Янгиер» — 2:0, «Навбаҳор» — «Нурафшон» — 1:0, «Политотдел» — «Темирйўлчи» —1:0, «Косонсой» — «Орол» — 2:0.

* * *

АҚШда 1994 йил ёзида ўтказиладиган жаҳон чемпионатининг якунловчи баҳсларида иштирок этувчи 5-жамоа маълум бўлди. Исландия терма жамоаси билан сафарда дуранг (1:1) ўйнаган Россия жамоаси муддатидан аввал АҚШга йўлланмани қўлга киритди.

М. ТЎХТАМИРЗАЕВ.

УЧҚУР ОТЛАР ТАЪРИФИ

Тилшуносларнинг аксарияти «от» сўзи аслида форс тилидаги «ахта» (ақта) сўзидан вужудга келган дейди. Машҳур олтойшунос олим Г. Рамстед «ат» («от») сўзи «атан» (атан-ахта туя) сўзидан пайдо бўлган, деб кўрсатган.

Арғумоқ тез чопадиган энг яхши от зотларидан бири бўлиб, туркий тилларда «арғумоқ», «арғимоқ», мўғул тилида «аргамаг» деб аталади. У бошқа тилларда, жумладан қадимги рус тилида «оргамакъ», поляк тилида «румак» тарзида, «яхши фазилатли от» маъносида ўзлашган.

Бедов от ибораси айрим туркий тилларда «бедов» деб юритилиб, бақувват, наслдор от маъносини билдиради. «Бедов» сўзи арабча «бадавий» (кўчманчи) сўзи ёки форсча «бадав рафтан» (тез чопмоқ) иборасига алоқадордир.

А. АЛИЕВ тайёрлаган.

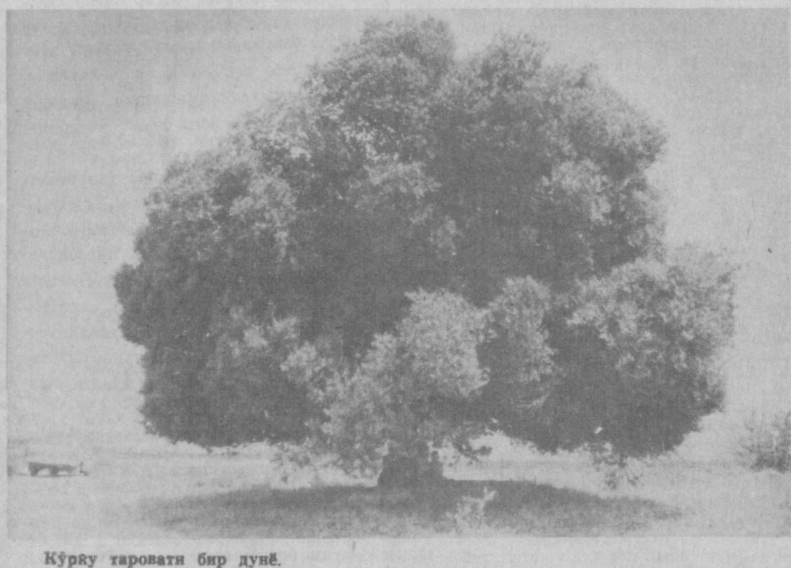

Кўрку тароватн бир дунё.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ сурат лавҳаси.

ТАЙЁРЛОВ КУРСЛАРИГА ТАКЛИФ ЭТАМИЗ

Тошкент Давлат аграр университети тест синовлари асосида математика, химия, физика, биология, ўзбек тили ва адабиёти, тарих, география фанларидан олий ўқув юртига кириш имтиҳонларига тайёрлаш мақсадида пуллик тайёрлов курсларига тингловчилар қабул қилади.

Университетда машғулотларни кириш имтиҳонларига тайёрлашда катта тажрибага эга бўлган профессор ва етакчи доцентлар, малакали ўқитувчилар олиб борадилар.

Дарслар тингловчилар танлаган факультетларни ҳисобга олган ҳолда ихтисослаштирилган кичик гуруҳларда ўзбек ва рус тилларида олиб борилади.

Машғулотлар тайёрлов курси биносида муайян фанлар учун жиҳозланган махсус кабинетларда ўтказилади.

Тингловчилар ётоқхона билан ҳам тўлиқ таъминланади.

Машғулотлар 10 июндан бошланади.

XI-синфни тамом қилаётганлар учун эса машғулотлар мактабларда имтиҳонлар тугаганидан сўнг бошланади.

Тайёрлов курсига кириш учун ректор номига ариза, шаҳодатнома, 2 дона сурат топширилади. Ўқиш ҳақи ҳисоб бўлимига топширилади.

Ҳужжатлар ҳар куни соат 8.30 дан 17.00 гача тайёрлов курси биносида қабул қилинади.

Манзилимиз: 700183, Тошкент-183, ТошДАУ, 156, 165, 83, 96, 491-автобуслар ва 152, 153-маршрут таксиларининг Агроуниверситет бекати. **Телефон:** 63-75-07.

Бош муҳаррир Н. ЁҚУБОВ.

Рўзнома таҳрир ҳайъати: Н. ҚАЮМОВ, М. ИСЛОМОВ, М. МИРЗАЕВ, Ҳ. РАҲМАТИЛЛАЕВ, М. ҚАЮМОВ (бош муҳаррир ўринбосари), С. САЙДАЛИЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), О. ҒОФУРОВ (масъул котиб), Н. ОРИФЖОНОВ, К. РИХСИЕВ, Э. ИБРОҲИМОВ, Р. БОБОМУҲАМЕДОВ.

МУАССИСЛАР: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, «Ўзплодоовощвинпром» концерни, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, «Қишлоқ ҳақиқати» журналистлари жамоаси.

МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 700083, ТОШКЕНТ, ЛЕНИНГРАД КЎЧАСИ, 32

ТЕЛЕФОНЛАР, Муҳаррир ўринбосарлари —33-44-43, 33-16-27. Масъул котиб—33-09-93, Масъул котиб ўринбосарлари—32-56-25. Деҳқончилик бўлими—32-56-35, 32-54-51, 33-09-93. Қайта ишлаш саноати бўлими—32-56-31. Ижтимоий ҳаёт бўлими — 32-56-34. Чорвачилик бўлими—32-56-22. Мелиорация ва қишлоқ қурилиши бўлими — 32-56-33. Маданият, адабиёт ва санъат бўлими — 32-56-36, 33-09-93. Ахборот ва спорт бўлими — 32-54-54. Шикоят, хат ва маъмурий органлар бўлими — 32-54-49, 32-54-52. Безатиш бўлими — 32-58-79.

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000096. Буюртма Г—276. 31650 нусхада босилди, ҳажми 2 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Босишга топшириш вақти 21.00. Босишга топширилди — 21.30.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни. Корхона манзили: «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.